

עש"ז

עמ"י

ס פ ר

עדות ביהוסף

- חלק ראשון -

כולל: עיונים בקבלת הוראות מרא דאתרא בכלל, קבלת
הוראות הרמב"ם, וקבלת הוראות מרן השו"ע בפרט.
אימתי קבלו הוראות מרן, ובאיזה אופן, מה תוקף קבלה זו,
ומה כונת האומרים כי מרן ר"ת ממאיתים רבנים נסמך.
ובסופו מאמר על חדר יחוד, ועל ברכת הנרות אי הדלקה
קודמת לברכה או להיפך למנהג הספרדים.

מינאי

זעירא דמן חבריא

שנת, והודעת להם את הדרך ילכו בה (תשע"ח) לפ"ק

כל הזכויות שמורות

כתובת לתגובות והארות

horaot.maran@gmail.com

תוכן הענינים

א	הקדמה	
ה	דברי פתיחה	
א	קבלת הוראות הרמב"ם	פרק א
ה	הנשאל לחכם אי רשאי לישאל לחכם אחר	פרק ב
ג	הכרעת הדין במקום שיש מחלוקת	פרק ג
ט	לעז על הראשונים	פרק ד
כה	מרא דאתרא	פרק ה
לד	האם קבלת הוראות מרן היתה בדיני איסור והיתר או בדיני ממונות	פרק ו
לט	מר"ן ממאתים רבנים נסמך	פרק ז
מט	עיונים במשנת הרב נר מצוה	פרק ח
נג	ספק ספיקא נגד מרן	פרק ט
צט	סב"ל נגד מרן	פרק י
קד	האם סב"ל נגד מרן היא הנהגה מוקדמת או מאוחרת	פרק יא
קי	עיונים במשנת הרב עמק יהושע	פרק יב
קיו	הטעם שהרמ"א הוציא ממון ע"פ מרן	פרק יג
קכז	האם הוראות מרן התקבלו בחייו	פרק יד
קצד	עיונים בדברי קל"ט פוסקים שכתבו 'קבלנו הוראות מרן'	פרק טו
שסח	מנהג, לא תתגודדו, קמא קמא בטיל והמסתעף	פרק טז
תז	חדר יחוד	פרק יז
תכט	ברכת הדלקת הנרות	פרק יח

☆ ☆ ☆

תנה	נספחים	
תקלט	השמטה	

הקדמה

א.

בבואנו לדון על קבלת הוראות מרן, יש להקדים ולומר כי הכלל הידוע "קבלנו הוראות מרן" אינו חד וחלק כלל ועיקר. אין תמימות דעים בין הפוסקים בגדרי קבלה זו, מה קבלנו ומה לא, ועד כמה קבלנו, ועד כמה מחייבת קבלה זו. כל חכם יש לו גדרים משלו וכללים אחרים, עד שבדרך הגזמה אפשר לומר כי כלל לא ברור שאכן קבלנו הוראות מרן, כי הגם שקבלנו, לא ברור מה קבלנו^א, וכמעט חזר הדבר כאילו לא קבלנו.

כך הגם שבאופן כללי ודאי הוא שקבלנו הוראות מרן, מ"מ עדיין אין אנו יודעים לומר באופן ברור בכל דין ובכל הלכה אשר יגיעו לפנינו, מהי הדרך אשר נלך בה והמעשה אשר נעשה, שהרי כלל לא ברור לנו האם בכה"ג גם קבלנו דעתו או לא^ב. ולעולם מה שיעמיד זה יסתור זה, ומה שישתור זה יבנה זה. ואין חכם שיכול לקחת בעלות על קבלת הוראות מרן ולומר "כזה ראה וקדש", כך היא ההלכה וכך יש לפסוק לדינא. ולעולם גברי קבלת הוראות מרן נתונים לדיון ולויכוח מימות עולם ועד הנה, ואין רשות לאף חכם לומר שחכם פלוני עושה נגד מרן, ונגד ההלכה.

ב.

מלבד זאת עצם הקבלה הנ"ל ראויה לדיון וליבון על מה היא מתבססת ומה כחה, שהרי קודם קבלת הוראות מרן קבלו את הוראות הרמב"ם כנודע. וקשה, איככה הניחו את הוראות הרמב"ם והתחילו ללכת בתר הוראות מרן (ומה שהשו"ע מיוסד על הרמב"ם, אינו תשובה, לפי שישנם דינים רבים שבהם הוא פוסק דלא כהרמב"ם). ואם ישנו איזה צד היתר להניח הוראת מרא דאתרא אחד וללכת בתר חכם אחר ולעשותו מרא דאתרא, א"כ לכאורה ה"ה נמי שאפשר גם עתה ע"פ אותו היתר להניח את קבלת הוראות מרן וללכת בתר חכם אחר ולעשותו מרא דאתרא.

(א) כמו"כ אין תמימות דעים בין הפוסקים בהכרעת הדין בדברי מרן עצמו, כגון: כשיש סתירה בין דברי מרן שבבית יוסף לבין דבריו שבשולחן ערוך, או כשיש סתירה בשולחן ערוך מיניה וביה, או כשיש סתירה בין דבריו שבשולחן ערוך ובבית יוסף לבין דבריו שבתשובה. ובכלל האם קבלנו הוראות מרן שבתשובה או לא. וכן כשמרן מבא בשולחן ערוך ב' דעות וקיי"ל הלכה כסתם או כיש אומרים בתרא, האם הכונה שהדעה השנייה דחוייה, או לא וצריך לחוש אליה. וכן על זה הדרך הרבה מאד. כמו"כ לא תמיד ישנה תמימות דעים בין הפוסקים, מה הפירוש בדברי של מרן, כי הרבה פעמים אפשר לדון ולהתווכח בכונת דבריו.

(ב) כמו"כ לא תמיד ברור מהי דעתו של מרן, וכדלעיל בהערה הקודמת.

וא"כ אם נמצא שום מנהג או שום דין שאינו כדעת מרן, אפילו הוא מאוחר בהרבה, ואפילו אם נאמר שלמדו אותו מק"ק הנגרים בתר הוראות הרמ"א וכד', מהיכי תיתי לבוא ולומר שהוא נגד ההלכה, אחר שהוקבע בעט ברזל וציפורן שמיר בספרי הפוסקים זיע"א כהרב חיד"א והרב בן איש חי ועוד, ומי הוא זה שיקום ויאמר שהם הורו לנו נגד הדין. ואם הוא נגד מרן, מ"מ הם אמרו והם אמרו. הם אמרו קבלנו הוראות מרן, והם אמרו בזה לא תלך כמו מרן, דכשם שהניחו בזמן ראשון את קבלת הוראות הרמב"ם וקבלו ללכת בתר הוראות מרן, כן הוא הדין עתה, שמורים לנו להניח באיזהו מקומן הוראת מרן ולעשות כדברי הרמ"א. וגם אם לא נוכל לירד לעומק דעתם למה הורו כן, מ"מ טעמם ונימוקם עמם. (ואין כונתי שאסור לחכם מאוחר לחלוק עליהם ולומר דעה אחרת, וכמו שיובא בארוכה בפתיחה, אלא כונתי לומר שגם חכם שיש לו השגה עליהם, וסבור שאין תשובה על השגותיו, אל לו לבטל דבריהם כמי שאינם, ואל לו להורות לתלמידיהם שהעושה כמותם עושה נגד ההלכה).

ג.

ועוד, למה ארץ ישראל נקראת 'אתרא דמרן' יותר מכל גלילות הספרדים והנגרים אחריהם (וע"י כך באים ליישב איך מנהגי הספרדים שבחו"ל היו דלא כמרן, ומורים לנו עתה בא"י לשוב לדעת מרן), והלא מרן התקבל בכל גלילותינו, וא"כ הוא מרא דכל המזרח התיכון וארצות המערב. ואם בשביל מקום מגוריו, הנה הוא לא גר אלא בצפת וגלילותיה, ומעתה יהיו אלו בלבד אתרא דמרן (כמו רבי יוסי בציפורי ורבי אליעזר בלוד), ואיך נהייתה כל ארץ ישראל 'אתרא דמרן'.

וא"ת דהוא משום שבזמן ר"י ור"א אכן היו הרבה חכמים וע"כ כל אחד היה מרא דאתרא בעירו, משא"כ מרן שהיה חכם יחידי וע"כ פשטה מרותו בכל הארץ, א"כ תמה על עצמך, דמעתה יהיה מרן מרא דאתרא בכל גלילות הספרדים, שהרי לכאורה לא קם כמוהו בכל גלילותינו, ובידוע שקיבלוהו גם בחו"ל. (ותדע, שהחכמים שכתבו "קבלנו הוראות מרן" רובם ככולם בני חו"ל נינהו). ומעתה הדרא קושיא לדוכתא מאי שנא א"י ומאי שנא חו"ל.

וז"ל רבנו יוסף חיים בספרו רב ברכות (ע' קבלת הוראות מרן): "והגם שהרב ז"ל זכר כל זה על א"י תוב"ב ומצרים, מ"מ הדברים שייכים גם לאר"ץ ופה עירנו בגדאד ושאר מקומות שיש להם קבלה זו, דאין הפרש בקבלתם בין זה לזה וקבלה אחת לכולם באין הפרש, וא"כ כל מה שתאמר על ארץ ישראל הוא שייך גם לאר"ץ ובגדאד יע"א ושאר מקומות שהם בעלי קבלה זו ופשוט", עכ"ל.

ד.

וראיתי ספר נחמד בשם 'עין יצחק' יקרא, להגאון הגדול הגר"י יוסף שליט"א, בן להגאון הגדול הגר"ע יוסף זיע"א. והוא ברא כרעא דאבוה, ליקט מראי מקומות רבים ויסד כללים חדשים ע"פ דברי אביו הגאון בסוגיא זו. ואני בבואי בין בתרי דפיו^א תמהתי תמיהה אחר תמיהה, ולא מצאתי מנוחה.

א) כל מקום שצויין בחיבור זה 'עין יצחק' כונתי למהדו' תשע"ד ח"ג, אא"כ צויין אחרת.

כי החכמים שליקט, הגם שלכאורה כתבו מילים ברורות במקום אחד בענין קבלת הוראות מרן (ועליהם התבסס הרב שליט"א), הנה לאידך כתבו דברים הפוכים במקומות אחרים, ומעשיהם מעידים עליהם שלא שמרו אמונים להכלל שקבעו ושחקקו בעט ברזל, כמו שיבואר אי"ה באריכות בספרנו זה.

וגם מעשים שבכל יום בהלכות תפלה וברכות וכדומה מעידים כמאה עדים שהקבלה לא היתה החלטית כלל ועיקר, עד שהוצרך הרב בספרו הנ"ל להסביר פעם אחר פעם ולחדש חידושים על גבי חידושים בגדרי קבלה זו כדי ליישב התמיהות האמורות. כגון שיאמר: שהוראות מרן התקבלו בכל דיני התורה בין להקל ובין להחמיר ואפילו נגד אלף פוסקים, וכל החולק עליו כחולק על השכינה, ואסור לחכם ומורה הוראה אפילו להחמיר נגד מרן, אלא שבברכות עושים ספק ברכות להקל נגד מרן משום שכך קבלו מעיקרא, שאם תהיה מחלוקת בברכות לא יעשו כמותו. ובדיני ערוה החמורה שאנו נוקטים כחומרת הפוסקים נגד מרן, הטעם הוא משום שהגם שקבלנו הוראותיו בדיני ערוה אפילו להקל, מכל מקום יש רשות לחכם להורות להחמיר נגד מרן, (מה שאינו רשאי לעשות כן אפילו באיסורי שבת החמורים יותר שיש בהם סקילה), ועוד כיוצא בזה.

אך בזאת נוספה תמיהה על תמיהה, כי לפי דבריו הגדרים הפכו להיות כל כך משונים ותמוהים, כי אם הוראות מרן יש להם משנה תוקף אפילו נגד אלף פוסקים, אם כן למה באמת באיזהו מקומן קבלו לעשות דלא כמרן (וכל שכן לשיטת הסבורים שמרן זכה לכיון תמיד לאמת משום שהיה ענותן וכבית הלל בשעתם שזכו לכיון לאמת לפי שהיו ענותנים). והרב המחבר הרגיש בזה, ולכן ייסד כללים חדשים לחלק בין דם לדם ובין דין לדין, עד שאפשר לומר שמכל שאלה שהוקשתה לו מדברי איזה פוסק קדום למה הורה דלא כמרן, ייסד כלל חדש שהדין הזה צריך להיות שונה מכל הדינים שכאן אין הלכה כמרן. וכאילו הקבלה מסורה בידינו מימות עולם מזמן המקבלים הראשונים, שכך קבלו מעיקרא שבדינים אלו יש ללכת בתר מרן ובדינים אלו לא. וכאילו שכל הפוסקים תמימי דעים באלו דינים פוסקים כמרן ובאלו דינים אין פוסקים כמרן (דבר שאינו נכון כלל ועיקר). אלא שמעתה התמיהה גדלה שבעתיים, לפי דבריו למה אם כן לא כתבו לנו הפוסקים כל זה בפירוש, למה השמיטו מאיתנו גדרים חשובים כל כך בהלכה וכתבו בסתמא "קבלנו הוראות מרן" ותו לא, ואח"כ מעיון בפסקיהם או בפסקי תלמידיהם אנו למדים שאותה קבלה היא חוץ מהלכה פלונית וחוץ מהלכה אלמונית. ועוד, למה באמת קבלו את הוראות מרן באופן כל כך תמוה ומשונה. כלומר למה קבלו הוראותיו רק באופן חלקי (כל חכם והכללים שלו), ולא קבלו הוראותיו באופן כללי כמו שקבלו לכאורה את הוראות הרמב"ם.

אבל האמת תורה דרכה, שבאמת אין תמימות דעים בין הפוסקים לענין קבלת הוראות מרן מה קבלנו ומה לא, וגם ס"ל להפוסקים שאין קבלה זו מחייבת כהלכה למשה מסיני שאין לערער אחריה ושכל החולק על מרן כחולק על השכינה, אלא אדרבה ס"ל להפוסקים זיע"א שמותר לחכם בדורו להורות נגד מרן כל שימצא טעם נכון לכך, ומזה נפוצו החילוקים בין הדינים השונים שפעם עושים כדעת מרן ופעם לא, כי באמת רובם ככולם הם הנהגות מאוחרות שהנהיגו הפוסקים, דור דור ודורשיו, לעשות דלא כמרן, וחלקן פשט בכלל ישראל וחלקן לא, וכך נוצרו המחלוקות כביכול שבין הפוסקים לגבי קבלת הוראות מרן.

ומה שכתבו הפוסקים "קבלנו הוראות מרן" הוא על דרך כלל, ומה שכתבו לשונות חריפים כגון "אפילו נגד אלף פוסקים" וכדומה, הוא על דרך ההפלה וההגזמה, לא על דרך ההכרח, ומעשיהם ופסקיהם ופסקי תלמידיהם מעידים בהם כאלף עדים, וכפי שיבואר אי"ה באריכות בספרנו זה.

ה.

ודע, שחכמי הספרדים הקדמונים הגם שימצא מהם מי שיכתבו בפשטות "קבלנו הוראות מרן", ובשום מקום לא נמצא שעזבו את דבריו, מ"מ אין מכאן ראיה על תוקף קבלת הוראות מרן מצידם. כי אפשר שזה או מחמת שאין לנו כמעט שום כתב מכתביהם זולתי עלה או שנים כדי לדעת אם אכן עזבו את דברי מרן והוראותיו במקומות אחרים, או אפילו אם יש תחת ידינו מכתביהם ולא מצאנו שעזבו את הוראות מרן, מ"מ אפשר שהוא משום שעדיין לא נזקקו לעזוב דבריו ולפסוק אחרת.

והראיה, שהחכמים שלאחריהם מצד אחד השתמשו בהכלל של קודמיהם ש"קבלנו הוראות מרן", ומצד שני פעמים רבות כשראו שום טעם הורו נגד מרן. ודמי הדבר להוראות הרמב"ם, שעד שלא ראו טעם לעזוב הוראותיו פסקו על פיו, אמנם כשראו שום טעם שנגלה לעיניהם, עזבו הוראותיו והלכו בתר הוראות מרן.

ובאמת ככל שניווכח שקבלת הוראות הרמב"ם היתה תקיפה טפי מקבלת הוראות מרן (וכפי שיבואר בפרק א), תתחזק הקושיא, א' היאך עזבו את הוראות הרמב"ם והלכו בתר הוראות מרן, ב' היאך קבלו הוראות מרן תוקף בדור האחרון שלנו יותר מהוראות הרמב"ם בשעתו.

והתשובה תהיה אחת והיא ברורה, דק"ו הוא, ומה הוראות הרמב"ם שקבלתם היתה תקיפה כ"כ, עכ"ז היו רשאים לעזוב דבריו ולפסוק כדעת מרן כשראו טעם, הוראות מרן שאין קבלתם תקיפה כ"כ (שהרי בעינינו ראינו כמה מנהגים וכמה פוסקים שאין עושים בהם כדעת מרן, וכמה גדרים וחילוקים נתן בהם הרב עין יצחק כדי לבארם מתי כן ומתי לא) על אחת כמה וכמה שרשאים אנו לעזובם ע"פ דברי הפוסקים כל שיש טעם וסיבה, וכ"ש כשאין עוזבים את דבריו לגמרי, אלא לפעמים. כי באמת קבלת הוראות מרן יש בה מכה משותף אחד אצל רוב ככל הפוסקים בודאי, והוא שבאופן כללי קבלנו הוראות מרן, ועכ"ז אין הקבלה הזו בתורת ודאי עד שאין בשום אופן להורות נגד מרן, ולעולם מותר לחכם בדורו לעזוב הוראת מרן ולהורות כשאר הפוסקים כל אימת שימצא טעם נכון לכך (ובזה יוצרו בלא ספק מחלוקות רבות בין הפוסקים, כל חכם ודעתו שלו). ומעתה אין אנו צריכים לעזוב מנהגי אבותינו בידינו בשביל הוראות מרן, ואפילו הם מנהגים מאוחרים, ואפילו בארץ ישראל, והוא פשוט.

דברי פתיחה

האם מותר לחלוק על חכם שקדם לו

כתב מרן בשו"ת בית יוסף (בדין מים שאין להם סוף, מהדור י-ם תשי"ך עמ' שמג ד"ה כתב) וז"ל: "כתב (=הרב המשיג) ואני תמה על צדקת לב החכם וישרות לבו איך התיר לעצמו להשיג נגד דברי הקדמונים ולבטל דבריהם לדעתו, כי היה ראוי לחשוב שלא יוכל הוא להשיג עליהם, ע"כ. טענה זו אינה טענה לפני יודעי דת ודין, כי כך היא דרכה של תורה בחכמי התלמוד, ובכל הדורות של החכמים הבאים אחריהם, הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם השותים בצמא את דבריהם, להשיג האחרונים על הראשונים, ותלמידים על רבותיהם, ולהיות הדבר מבואר מאד אין להאריך בו", עכ"ל.

עוד כתב (שם, עמ' שדמ בא"ד ועל מה שכתבת) וז"ל: "כבר כתבתי לעיל שהוא פשוט שניתנה רשות לקטנים לחלוק על הגדולים, ולאחרונים על הראשונים, ואדרבה הלכה כבתראי וכו'. ועם היותנו יודעים גדולתו, לא מפני זה נסוג אחורנית מלהשיג עליו ולכתוב עליו כל הדברים שכתבנו, כי כך היא דרכה של תורה כמו שהוכחנו", עכ"ל.

וכתב עט"ר זיע"א בפתיחה ליבי"א (אות יב) וז"ל: "עוד רגע אחד אדבר על דבר המצפצפים ומהגים שאין לחלוק על ספרי האחרונים, ובראותם ספר חדש שבא להכריע נגד איזה אחרון צווחי ככרוכיא בדברים הדברים. וכל היודע ספר, עיניו רואות נכוחה, שזהו דרך כל רבותינו למימי התנאים ועד אחרוני הפוסקים וכו', ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד", עכ"ל.

ובשו"ת יחיה דעת (ח"א סי' מג עמ' מג בא"ד והנה) כתב וז"ל: "והאריך בסיפורי מעשיות שאין לפסוק הלכה נגד הרש"ש שהיה גאון הקבלה וכו', ע"ש. ובאמת שלא זו דרכה של תורה, וכבר כתב רבנו הגדול הרמב"ן בהקדמה למלחמותיו, שחיוב מוטל עלינו לחפש היטב ולעיין בדיני התורה והמצוה ולהוציא לאור תעלומותיה, ואין אנו רשאים לירא מפני איש בהוראותיה ומשפטיה, וכמ"ש לא תגורו מפני איש, ע"כ.

וכיו"ב כתב רבינו ישעיה מטרנאני בשו"ת הרי"ד (סי' סב) בזו הלשון: ומה שכתב מר שלא אחלוק על רבינו יצחק זצ"ל, חלילה לי מעשות זאת, אך זאת אתי שכל דבר שאינו נראה בעיני אפילו אי אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ליה, ואינו נראה לומר מה שנראה לי, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וכמ"ש הפילוסופים שאנו סותרים דברי הקדמונים, אע"פ שחכמו והשכילו יותר ממנו, לפי שאנו כנס ע"ג ענק וכו', ע"ש.

והגאון רבי חיים מוולאז'ין בשו"ת חוט המשולש (סי' ט) כתב: "כבר הוזהרתי מפי מורי קדוש ישראל הגר"א מוילנא שלא לישא פנים בהוראה". והגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת חקקי לב (יו"ד סי' מב) כתב, שאין לת"ח להעלים דעתו בהוראה, שהרי הוא כנביא הכובש את נבואתו, וחייב לגלות דעתו ולהעלותו על הכתב בספר ובדיו, ואין משוא פנים בדבר, (וראה עוד בדברי פתיחה שבראש ספר יבי"א ח"א), עכ"ל יחיה דעת.

ובהקדמה להליכות עולם (ח"א) כתב וז"ל: "ואף שהיו כמה מרבני בבל מתרעמים עלי של שאני פוסק נגד ספר בן איש חי, החזיק בידי מורי הגאון ר' עזרא עטייה זצ"ל ועודד אותי להמשיך להורות בהלכה כאשר עם לבבי, ולא להשגיח על דברי ההמון האלה אשר לא ידעו ולא יבינו. וכמ"ש הגר"ח מוואלוזין בשו"ת חוט המשולש (סי' ט) בזה"ל: ואע"פ שאנכי שמשתי את מו"ר הכהן הגדול ומחוייב אני בכבודו ובמוראו כמורא שמים, מ"מ אני שומר מה שאמרו חז"ל (ב"ב קל ע"ב) כד אתי פסקא דדינא קמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תגמרו מניה, שאין לדין אלא מה שענינו רואות. וכבר הוזהרתי מפי מורי קדוש ישראל הגר"א מוויילנא שלא לישא פנים בהוראה. וכ"כ עוד בספרו רוח חיים (פ"ק דאבות מ"ד) שאסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו מה להשיב עליהם. כי לפעמים תהיה האמת עמו, כמו שעץ קטן מדליק את הגדול, ע"ש. וע"ע להגר"ח פלאגי בשו"ת חקקי לב (חיו"ד סי' מב), שאין לת"ח לכבוש את נבואתו בפסקי ההלכה, וחייב לגלות דעתו, ונכתב בספר, שאין משוא פנים בדבר. ומרן הקדוש בשו"ת אבקת רוכל (סי' קנה) כתב וז"ל: ואע"פ שהריטב"א והריב"ש בקיאים יותר בפירוש דברי הראשונים, מ"מ במילתא דאיכא טעמא ואיכא למותיב מותיבין דלאו קטלי קני באגמא אנו, ע"ש. ובשו"ת נודע ביהודה קמא (חאו"ח סי' לה) ד"ה ומה, כתב, ואף שבתשובת חות יאיר פסק להיפך, אטו כל מקום שמצאנו הלכה בתשובות האחרונים ניליט כן לדינא, הלא חיד יטעם אוכל, ע"כ. ועיין בשו"ת ר' ישעיה הראשון (סי' סב) שכתב, ומ"ש מר שלא אחלוק על הרב הגדול רבינו יצחק בעל התוס', חלילה לי מעשות זאת, והגם כי מה אני נחשב לפניו, אך זאת אתי, שכל דבר שאינו נראה בעיני, אפילו אי אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ליה. ואיני נמנע לומר הנראה לי לפי שכלי, ואדברה ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, וכמשל הפילוסופים בננס על גבי ענק. ומעולם לא נמנעו האחרונים מלסתור דברי הראשונים, וכמה משניות סתרו האמוראים לומר שאינם הלכה, ואין חכם שיהיה נקי משגיאות, עכת"ד, עכ"ל הליכות עולם.

עוד כתב בהקדמה להליכות עולם (ח"ה עמ' ג) וז"ל: "ויש אנשים הבאים בטענה שאין אפשר להשיב ולחלוק על גדול הדור, מאחר דלא תענה על רב כתיב. ובאמת שדרשה זו שמקורה בסנהדרין (לו ע"א) לא נאמרה אלא על דיני נפשות, ולא על דיני ממונות ושאר איסור והיתר, כמבואר בתוס' שם. ועוד שמבואר בנימוקי יוסף שם (סי' אחד דיני ממונות) בשם המפרשים, דלאו למימרא שאסור לענות על רב לחלוק עליו, שאדברה אסור לו לשתוק, שאפילו תלמיד היושב לפני רבו, ורואה זכות לעני וחובה לעשיר, אין לו לשתוק, שנאמר לא תגורו מפני איש, לא תאגור דבריך מפני איש (סנהדרין ח ע"א), אלא הכי קאמר, שראוי לעשות בענין שלא יצטרכו לענות על רב, כלומר ששאר חברי הסנהדרין יגלו דעתם תחלה, ולא מפני כבודו של הגדול שבסנהדרין, אלא שיש לחוש שמא יתבייש התלמיד ולא ירצה לחלוק על הרב ויכניס דבריו וכו'. וכ"כ בחידושי הר"ן (סנהדרין לו ע"א) שבודאי אם רצה הקטן לחלוק על הגדול הרשות בידו, אבל עיקר האזהרה על הגדול, שלא יגלה דעתו תחילה פן ימנעו שאר חברי הסנהדרין מלחלוק על המופלא שבסנהדרין מפני כבודו וכו', ע"ש. וע"ע בחידושי רבנו יונה (סנהדרין לו ע"א). [ועיין תוס' גיטין נט ע"א ד"ה כולהו, ובחידושי הריטב"א שם].

ובספר פרשת דרכים (דרך מצותיך דף סו ע"ג) כתב שאף אם כבר דיבר המופלא שבסנהדרין וגילה דעתו תחילה, בודאי שלא יתכן שיענו חבריו אמן בעל כרחם אם הם סוברים שלא כדבריו ויטו הדין ח"ו, ע"ש. ועיין בשו"ת אגרות משה פיינשטיין (או"ח סי' קט) שהביא דברי הנימוקי יוסף הנ"ל, והוסיף, ומלבד זה, אין הדין הנ"ל נוהג

אלא כשעומדים למנין, ולא במה שאמר הגדול דרך תשובה למעשה וכיו"ב, ולא היה בצירוף למנין, וכמו שמצינו בש"ס שהיו התלמידים מקשים על פסק דינו של רבם, וגם מסתבר שאין בזה"ז דין של המופלא שבסנהדרין שלא חלק עליו וכו', ע"כ". עכ"ל הקדמת הליכות עולם.

וכתב הגר"י יוסף שליט"א בהקדמה לעין יצחק (עמ' ב) וז"ל: "והן אמת שהוא דבר פשוט שזו דרכה של תורה, לחלוק בהלכה, ואין מונופול בתורה לשום בריה, ותורה מונחת בקרן זוית וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול" וכו', עכ"ל.

עוד כתב שם (עמ' ז) וז"ל: "גם בספר זה כתבנו להשיב על החולקים ע"ד מרן אאמו"ר עט"ר זיע"א, כמו הרב אור לציון, הרב שמש ומגן, ועוד, אחר המחילה מכבוד תורתם זצ"ל, כי זו דרכה של תורה, ואסור לכל חכם שהוא, לאגור דבריו מפני איש, ואף שכבודו של כל חכם יקר מאד, אבל האמת אהובה יותר וכו'. לכן אף שידעתי גם ידעתי שיש דלא ניחא להו בהכי, שאנו משיבים על החולקים, עכ"ז שמתי פני כחלמיש ולא אבוש להשיב כדרכה של תורה, לפשוט השמלה, לשם שמים, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והבוחר יבחר בלא נגיעות. ואני תפלה להשי"ת עשה עמי אות לטובה, ויראו שונאי ויבושו, כי אתה ה' עזרתני ונחמתני", עכ"ל.

החולק צריך שיחלוק בעונה

כתב בהקדמה לרב פעלים וז"ל: "עוד יש בבעלי תשובות שני סוגים בענין אחר, והוא, יש מדברים בעונה ודרך כבוד, בשקו"ט שעושים בדברי חכמי הדור שקדמו להם, וגם לאשר בזמנם, ואם ימצאון איזה שגיאה גדולה בדבריהם, הן בסברא ועיון, הן בהשמטה דאשתמיט להו, לא יחליטו השגיאה לחכמי הדור, אלא יתחילו בלשון לכאורה ויסיימו בלשון צריך עיון. ויש מתוך שרואין חריפותם ובקיאותם כי רבה היא, והמה חכמים גדולים בעיניהם, ידברו קשות נגד חכמי הדור שקדמו להם, ויחשבו לטועים, ויחליטו בדעתם ההשגה, עד שברור להם שאין לקושייתם תשובה, ובאמת מנהג זה אשר נוהגים בו הוא טעות ואיננו נכון".

עוד כתב שם בסיום דבריו, וז"ל: "ועל כן אל יתהלל המשיג על הגדולים, לא בהשגות כאלה, ולא בהשגות של העלמה ושכחה, כי אין זה חידוש, ואין זה גרעון בחיק הגדולים בזמן הזה, אשר רבו הטרדות מצד מקרי הזמן, ונתמעטו הלבבות, ורק בדבר הנוגע לדין והלכה ראוי להמשיג להעלות השגתו על ספר, ובתנאי שלא יהיה נבהל להשיב, ויהיו דבריו בעונה וכבוד ודרך ארץ, וכונתו לשם שמים לא להתגדל ולהתפאר בהשגותיו", עכ"ל.

וכתב עט"ר זיע"א בפתיחה ליבי"א (אות יג) וז"ל: "ובאמת שאף על פי שהורשינו לחלוק על דברי הפוסקים האחרונים, כשיש לנו ראיות נכונות, והכרעות מיוסדות על אדני פז, מכל מקום צריכים לשלוט ברוחנו לדבר בעונה טהורה, בחרדת קודש ובהכנעה יתירה" וכו', עכ"ל.

אם יש לתפוס על החולק, אם איתרע שדיבר קשות

כתב מרן בשו"ת בית יוסף (בדין מים שאין להם סוף, מהדו' י-ס תשי"ך עמ' שמא בא"ד כתב עוד וז"ל) וז"ל: "כי הן לו יהיה כדבריו שהיו בדברי זלזול, כבר נודע כי אפילו אב ובנו הרב

ותלמידו נעשים אויבים זה לזה בהלכה, והדבר ידוע שבשעה שנעשים אויבים במשא ומתן, בהכרח הוא שיצא מפיהם איזה דבור שאינו כל כך דרך כבוד, ואפי"ה אין מקפידים בדבר, כי הכל הולך אחר הכונה, וכיון שאין הכונה לזלזל ח"ו אינו נתפס בדבריו, עכ"ל.

וכתב עט"ר זיע"א בפתיחה ליבי"א (אות יג) וז"ל: "ועל כן אם המצא ימצא באחד מספרי אשר חיברתי עד הנה, ואשר אני עתיד לחבר בעזרת ה' יתברך, ביטויים קשים או סגנון חריף כלפי חד מרבוותא קמאי או בתראי, הוא פליטת הקולמוס שלא מדעת הבעלים, והריני מבטלו בזה ביטול גמור ושלם. והריני מגלה דעתי ומחשבתי שכל מחשבה ודיבור שאחשוב ואדבר ואכתוב, שהם נגד רצון השי"ת ורצון יראיו, הרי הם בטלים ומבוטלים כחרס הנשבר, באופן שכל כוונתינו ורצוננו בחיבורים שחיברתי ואחבר בעה"ת ובלמודינו בעל פה הכל הוא לעשות נחת רוח לפני השי"ת, בלי שום פניה זרה ומחשבה פסולה", עכ"ל.

אם מותר למשיג להשתמש בלשונות שהובאו בפוסקים

כתב מרן בשו"ת בית יוסף (בדין מים שאין להם סוף, מהדו"י י"ס תשי"ד עמ' שמא בא"ד כתב עוד וז"ל) וז"ל: "כל שכן שתהלות להשם לא יצא מפינו דבר שאינו הגון אפילו בשעת משא ומתן, למי שהוא בקי בדברי חכמים וחידותם. שלשון 'דבריו בטלים' לשון משנה היא במסכת עדויות (א ד): ולמה מזכירין דברי שמאי והלל לבטלן. ועוד שם (א ה): אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין את דברי היחיד בין המרובין לבטלן. ובסוף פ"ה דמסכת נגעים (משנה ג): אמרו לרבי עקיבא, [כשם] שבטלו דברי עקיבא בן מהללאל, אף דברך לאו קיימים. ואם מפני לשון 'שבדרך עלילה עלה על לבו להתיר' רצה לתפוס עלי, באמת זו עלילה היא, שהמרדכי עצמו הוא שכתב כן, ולא עלי תלונותיו, כי אם על המרדכי לפי דבריו", עכ"ל.

וכתב היבי"א (חי"א יו"ד סי' כג אות ב) וז"ל: "על מה שכתבתי בשו"ת חזון עובדיה (סי' מג) בדין צליית זרוע ליל פסח, והשגתי על דברי הגאון בן איש חי בלשון "שותא דמר לא גמירנא", וטען מר שזה אינו לכבוד הרב וכו'. והנה בקידושין (ע"ב) נאמר לשון זה "שותא דמר לא גמירנא" דרך כבוד ומעלה, כיעו"ש. וכן נפוץ לשון זה בספרים, ואין בזה שום חשש לזות שפתים ח"ו, וכו'. ועכ"פ יהי לו אשר לו, אבל להתלונן עלי ולהטיח דברים אשר לא כן, והלא כך היא דרכה של תורה, זה בונה וזה סותר. ולא אמרתי קבלו דעתי. והלשון היא ג"כ לשון נקיה ולשון של זהורית", עכ"ל.

עוד שם (אות ג) וז"ל: "והאחרון הכביד, מה שמצא מר תואנה אחר שקלא וטריא (בשו"ת חזון עובדיה סי' כח עמ' קנה) על דברי הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סי' לב) שכתבתי, שמה שכתב להביא ראיה מחצי עבד וחצי בן חורין, לפע"ד "לא נגע ולא פגע" דין זה בחצי שיעור. שהיאך הרהבתי עוז לכתוב כן בלשון זה, כאילו היה דבר זה טעות מצידו של הגרי"ח ח"ו, ושזה פגיעה גדולה בכבוד הרב ז"ל. ועל זה קצף מר מאד וחמתו בערה בו, והטיח עלי דברים קשים כגידים. קודם כל אודיעך ואערכה לנגדך המון ספרים שכתבו מליצה זו על קודמיהם וכו' (=והאריך בהבאת מקורות, ע"ש). והמבקש ימצא עוד כהנה וכהנה בספרי הקודש וכו'. ועכ"פ מאחר שכל הספרים הנ"ל השתמשו במליצה זו, ומהם הגרי"ח גופיה על הרח"פ ועוד, מה מקום להחריד

עיר ומתים על מליצה בעלמא הלקוחה מספרי רבותינו האחרונים, עכ"ל. (ועיין שם עוד בארוכה אותיות ח-ט).

אמר המעתיק, מ"מ אנו השתדלנו בחבורנו זה להימנע אף ממליצות מעין אלו, ואף זה מפני הכבוד.

האומר על חכם שטעה, אם יש בזה בזיון

(ובימינו שישנם מחברים שכל ישעם הוא רק לגנות זולתם, האם ישתנה הדין)

כתב בהקדמה ליביע אומר (חי"א עמ' ב ד"ה וידעת) וז"ל: "וידעתי בינ"י ידעתי כי כבר העלו בספרים רבים להתיר לכתוב על המחברים ששגגו או טעו, והכי עבד עובדא מרן ז"ל בשלחן ערוך א"ח (סי' תרסד ס"ז) שכתב על דברי הרשב"ש (סי' ז) שטעות הוא (אולם בהעלם, בשם יש מי שכתב). וכבר האריך בזה בתשובת חוט השני (סי' כ), וכתב שכל בשר ודם מעותד לכך ואין בזה בזיון. וכן בסדר הדורות מלא דברים כאלה. וע"ע בשו"ת יוסף אומץ (סי' קה). ועיין שם הגדולים (ספרים, מע' ה אות נה), ובפתח עינים (חגיגה כב ע"ב). וכזאת פסק בשו"ת חיים ביד (סי' נח), על מי שכתב על דברי רבו שטעה, שאין לענשו כלל על זה, שכן דעת כמה פוסקים להתיר, והרבה בבקאות בפוסקים כדרכו בקדש, ע"ש. אמנם בדורנו שרבו מבקרי מומין, ובוררין פסולת מתוך אוכל, כי זה חפצם להבאיש ריח התלמידי חכמים, הא ודאי כל כה"ג ראוי ונכון להשמטת מלהשתמש בביטויים כאלו, וכל שכן באם כותבים כן על תלמיד חכם אשר עודנו בחיים, ואפשר שיגיע לו עלבון בזה, כבר אמרו חז"ל (במסכת דרך ארץ פ"א ה"ב, ובחולין מד ע"ב) הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו", עכ"ל.

אם המשיג חייב להיות גדול כאותם שלפניו

כתב היב"א (חי"א יו"ד סי' כג אות ד) וז"ל: "ואם יש את נפשך לומר דשאני בני"ד שאינני גדול כמו הרבנים הנ"ל שהרשו לעצמם להשתמש במליצה זו, וממילא אין לי רשות לכתוב כן, שלשון זה מורה בעליל כאילו הגרי"ח טעה ח"ו. כאשר שמעתי אח"כ בשם כבודו. אנא לא חילק ולא בילק ידענא, שהרי ידוע שמשנת הגרי"ח ז"ל היא משנת חסידים, ואעפ"כ כתב לשון זה על הגאון רח"פ, שהיה "גאון אמיתי עטרת ישראל פאר הדור סבא קדישא חסידא ופרישא המאיר לעולם כולו בחיבוריו הקדושים" [כן מתארהו הגאון מלבי"ם בתשובתו אל הגרח"פ, והיא לו נדפס בספר רוח חיים יו"ד סי' סלד, ע"ש]. וכן השתמשו במליצה זו כמה גאונים הנ"ל על גדולים אחרים. ובודאי שזה מראה שאין בזה פגיעה בכבוד הזולת. והן לו יהי שכתבתי להדיא שזה טעות ח"ו, או שטעה הגרי"ח בד"ז, אין בזה עון אשר חטא, ודינא יתיב וספרין פתיחו. ועיין ביומא (עה ע"ב) אמר ליה ר' ישמעאל לר"ע עקיבא טעית. ולדעת הרמב"ם (בהקדמה לחיבורו) ר' ישמעאל קבל מר' עקיבא, וכו'. וכן האריך בשו"ת חוט השני (סי' כ) להראות בעליל שאין גנאי לומר על הראשונים שנעלם מהם גמ' ותוס'. ובכל דור לא נמנעו המחברים להשיג על הגדולים שלפניהם, כי תורה היא ואין מחניפים לשום אדם, כמו שכתב בתשובת הרא"ש (כלל נה סי' ט), ע"ש. וע"ע בשו"ת חיים ביד (סי' נח) שכתב בשם החות יאיר שמוותר לכתוב על הראשונים ששגו או טעו, כי כל בשר ודם מעותד לכך. ועל זה הביא ראייה מההיא דר' ישמעאל שאמר לו לר"ע טעית, והוא קיבל תורה ממנו, כמו

שכתב הרמב"ם בהקדמה לספר היד. ושכן פסק בספר אגדת אליהו (פ"ז דפאה אות יא דף פט ע"ד) וכו', ע"ש. ועי' בשו"ת חקקי לב (חאו"ח סי' עב דף טז ע"ג, ושם חיו"ד סי' מג דע"ה ע"ג). ובשו"ת נשמת כל חי ח"ב (דף צו ע"ג). ובספר חקות החיים (דקס"ה ע"ג). ועי' בכל החיים (דף יח ע"ג אות כא) בשם מרן מהריק"א (בשו"ת בית יוסף דיני מים שאין להם סוף סי' א עמ' שסב), שאפילו לומר "דברים בטלים הם" שפיר דמי, ע"ש. וסייעתא למרן, עי' בתשובות הגאונים הרכבי (סי' רלב) שכתב על דברי בה"ג "ודברים בטלים הן". ושם (סי' שפג), (הובאו במבוא שם עמ' טו). ועי' בסדר הדורות בהקדמה, ובפתיחה לשו"ת רב פעלים ח"א, ואין להאריך. ועי' במה שכתבתי בשו"ת יבי"א ח"ב (חיו"ד סי' טז אות ה"), עכ"ל היב"א.

וכתב בילקוט יוסף, חלק כבוד אב ואם (הל' כבוד רבו ות"ח, מהדו' תשס"ה - עמ' תשל אות כה ד"ה ובאמת) וז"ל: "ובאמת שכך היה לעולמים שזה בונה וזה סותר, בראיות וסברות וכו', והתוס' בנדה (יד ע"ב) כתבו, שמצינו הרבה תלמידים שחולקים על רבם בילדותם וכו', וכן מבואר בפסקי מהרא"י (סי' רלח) שאם ההוראות ברורות קצת כדברי התלמיד, והכי אזלא צורתא דשמעתתא, למה לא יחלוק על רבו, והלא כך היתה דרכה של תורה מימי התנאים, ורבנו הקדוש חלק על אביו ורבו רשב"ג, ורבא חולק על רבה רבו, והרא"ש חלק על מהר"ם שהיה רבו המובהק. ע"כ. והביא דבריו בהקדמה לשו"ת יביע אומר חלק א (עמ' 22), וציין שכן כתב בתשובות הרדב"ז (סי' תצה).

גם הרא"ש בתשובות (כלל נה סי' ט) כתב, ומה שכתבת שמהר"י בן שושן היה בעל סברא ישרה וכו', ומי יהרהר אחריו לבטל פירושו, זו אינה ראייה, כי מי לנו גדול כרש"י ז"ל שהאיר עיני הגולה בפירושו, ונחלקו עליו יוצאי ירכו ר"ת ור"י, וסתרו דבריו בהרבה מקומות, כי תורת אמת היא ואין מחניפים בה לשום אדם, ויפתח בדורו כשמואל בדורו וכו'.

גם הריטב"א בחידושו לפסחים (מח ע"ב) כתב על רבנו הרמב"ם, ואע"פ שאין לנו גדול ברבנים ממש רבנו ז"ל (הרמב"ם), אין משוא פנים בהלכה, ע"ש. והמאירי בהקדמתו לחיבורו על הש"ס כותב, ולא אחוש בלטוש עין כל מקנא לעמוס עליו על זה משא גאווה ועוז מצח ביחס עצמו כמחבר או כמחדש, וכ"ש בהתראות כחולק לפעמים על קצת דברי קדמוניו וכו', ולזה אין ליחס למשתדל ולא למחבר או למחדש, גאווה ועזות, אבל חריצות והשתדלות וטוב העיון ויושר ההשגחה" וכו', עכ"ל הילקוט יוסף.

עוד כתב בילקוט יוסף הנ"ל (עמ' תשלא בא"ד ועי' בספר) וז"ל: "ועי' במה שכתב מהר"י כלפון בספר ינוקא דבי רב (מע' ר אות ב) דאין לחוש במה שחולק על רבו, וע"ש ציונים לזה. וכן כתב בבאר שבע בחידושו לסנהדרין (קי ע"א)", עכ"ל הילקוט יוסף.

עוד כתב בילקוט יוסף הנ"ל (עמ' תשלג) וז"ל: "ומצאתי בכת"י של מרן אאמו"ר שליט"א, שכתב לפני כחמשים שנה בזה"ל^ד, והנה יש סוגים שונים ברבנים הלומדים, ואין כל הדעות שוות. ויש כזה אשר אם יראו משפט כתוב שחור ע"ג לבן ונכתב בספר, הרי זה בעיניהם כהלכה למשה מסיני, אע"פ שיהיה אחד מן האחרונים הקרובים

ד) אמר הכותב, נראה שכת"י זה הוא ההקדמה הנדפסת ביבי"א חיי"א מכי"ק של הרב זיע"א משנת תש"ח (נ"ז שנה לפני שנדפס ילקוט יוסף מהדו' תשס"ה).

אלינו בזמן או ממחברי הזמן, ואם תלמיד חכם יורה נגד זה, הם חורקים שן ובאים בטענות בלות ומטולאות על החכם הזה לאמר, הלא הרב פלוני הורה להיפך, ואיך תעז לפסוק ההיפך, וכי הגעת למדרגתו וחכמתו, וכהנה דברי בלע, וחסים על כבוד הפוסק הקודם וכו', וידעתי תלמידי חכמים בדורנו, כי יש בלבם טינא על איזה מחברים מסיבות שונות [על שחלוקים על רבנו הגרי"ח זצ"ל] (=והיום גם נוסף על שחלוקים על רבנו היב"א זצ"ל), ומוצאים מקום להתעולל על המחברים וכו', וזה עון גדול מלשון הרע. כי נשארים הדברים שבאו לחירופין ולדראון עולם וכו', וכהנה רבות בעוה"ר המקיימים אם פגע בך מנוול זה [היצר הרע] משכהו לבית המדרש, וזה משפיל כבוד התורה עד לעפר, באמור עמי הארץ, זונות מפרכסות זו את זו תלמידי חכמים לא כ"ש", עכ"ל הילקוט יוסף.

הביקורת היא הדרך לבקשת האמת

כתב רבנו זרחיה הלוי בהקדמת השגותיו על הרי"ף, וז"ל: "במקומות רבים בכתוב נקראת הנפש החיה 'כבוד' וכו', כי הבורא אצלה על האדם מכסא כבודו, ובה נתן עליו מהודו. והוא העצם הנכסף אל יסודו, כמו חושק אשר נכסף לדודו. אז יגלה אליו סודו, בדרשו הצדק בעודו. ובבקשו הנכון בכל לבבו ובכל מאודו, ובחפשו האמת כאשר תשיג ידו. כדכתיב (משלי ב ד-ה) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. וחכמי המחקר קראו כסא הכבוד גלגל השכל, ואמרו כי בזרוח אורו, והוא אור החיים, על הנפש החיה הזכה אשר לוקחה ממנו, תזהיר כזוהר הרקיע, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. על כן מלא חשק לב כל חכם לב, לדרוש ולתור בחכמה. להבין ולהשכיל, אם להימין אם להשמאל, בין האמת ובין השקר להורות ולהבדיל. ויש אשר יגבר החשק הזה על לבו, עד שיראה כחושק היוצא מדרך הצניעות והמוסר, בהסירו מסוה הבושת מעל פניו לבחון האמת, כענין שנאמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. ויש רמו לדבר הזה, במסוה שהיה משה מסיר מעל פניו בבואו לדבר עם אדוניו, לקבל זוהר ההוד וקרני הכבוד, מלפני מלך הכבוד ישתבח שמו. ועל הענין הזה היו מרבותינו החסידים והקדושים ז"ל, כאותה שאמר רבנו הקדוש (בי"ב קלא ע"ב) ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי, אע"פ שהיה ידוע במדת הענוה. ורב אחדבוי קמיה דרב ששת, הוה מהדר ליה בבדיחותא (בי"ב ט ע"ב). ואמר רב פפא (נדה כז ע"א) כל כי האי מילתא נימא איניש קמיה דרביה ולא לשתוק, דכתיב (משלי ל לב) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. ואמרו עוד (סנהדרין ו ע"ב) מנין לתלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר, מנין שלא ישתוק, ת"ל (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק. וזה המנהג נהגו כל חכמי העולם, כמו שכתב החכם המורה אבן גנא"ח בהשיבו על המורה הגדול בעל הדקדוק רבי יהודה ז"ל, הזכיר דברי הפילוסוף שהשיב על רבו ואמר, ריב לאמת עם אפלטון, ושניהם אוהבנו, אך האמת אהוב יותר", עכ"ל.

החכמים השלמים אינם מקפידים כשמשיגים עליהם, אלא להיפך

כתב רב סעדיה גאון בהקדמה לאמונות ודעות, וז"ל: "ואני משביע באלהים בורא הכל, כל חכם לב שיעיין בספר הזה ויראה בו שום טעות - שיתקנה, או מלה מסופקת - ששיבנה אל הישרה. ואל יעכבהו מזה ענין שאין הספר שלו, או שאני הקדמתו

לגלות מה שלא נזדמן לו. כי לחכמים חמלה על החכמה, והם מוציאים לה חנינה כחנינת אנשי הקרבה, וכאשר אמר (משלי ז ד) אמור לחכמה אחותי את. אע"פ שהכסילים חומלים על סכלותם ואינם מניחים אותה, כמו שאמר (איוב כ יג) יחמול עליה ולא יעזבנה", עכ"ל.

וכן כתב רב נסים גאון בהקדמה לספר המפתח, וז"ל: "ואני אפייס מי שיקרא ספרי זה, שידינני לכף זכות. שכל הדן את חבירו לכף זכות, דנין אותו לכף זכות. ואשאל ממנו, אם יראה הרואה בזה הספר כלום טעות ושגגה, יתקן אותו, כי בכל יכולתי ובכל כוחי חיברתי זה הספר, ואם יש בו כלום שגגה אל יחשוב עלי, כי לא היתה כונתי אלא לשמו, וכבר אמר הנביא (תהלים יט יג) שגיאות מי יבין", עכ"ל.

עוד כתב רב נסים גאון, בהקדמה ל'חיבור יפה מהישועה', וז"ל: "ואבקשך אדוני, ואת כל מי שיעיין בספרי זה, ואשביעכם בה' יתעלה. כל מי שיראה בו טעות - שיגה אותה, או שגיאה - שיתקן אותה. הרי אף החכמים החסידים טועים. הלא ראית את דבריו של החסיד ע"ה (תהלים יט יג) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. כלומר, מי זה לא ישגה ולא יטעה", עכ"ל.

וכן כתב הרמב"ם בפיה"מ (סוף מסכת עוקצין) וז"ל: "ואני אשאלהו יתברך ואתחנן אליו, שיצילנו מן השגיאות. ומי שימצא בו טעות, או נתבאר לו בפירוש הלכה מן ההלכות פירוש טוב מאשר פירשתיו, יעורר על זה, וכו'. אמנם פשטתי זה הענין לביאור ההתנצלות, למי שירצה לכתוב לתופש שיתפוש, ואינו ראוי לגנותו בתפישתו, אבל מושכר מן האלהים על זה, אהוב אצלי, לפי שהוא מלאכת השם", עכ"ל.

וכן כתב רבנו בחיי בהקדמה לחובות הלבבות, וז"ל: "וכאשר תקרא אחי את ספרי זה ותעמוד על עניינו, קחהו אליך לזכרון וכו', ואם תראה בו שום טעות - תקנהו, או חסרון - השלימהו, וכוון בו כוונת המעשה במה שיורה עליו וינהיג אליו, ואל תכוון לקנות השם להתפאר בחכמתו. ודוני לזכות במה שתשקיף עליו מטעות או משגיאה, ובמה שיראה מקוצר ידי בענייניו ובמיליו וכו'. וכבר הקדמתי להתודות על קוצר כוחי, במה שיש בו כופר לטעות ולשגיאה שתהיה בו", עכ"ל.

וכתב הט"ז בהקדמת ספרו, וז"ל: "ובהגיע תור הוראת שעה, ותפקח עיני המורה דאיתא תיובתא בדבר איזה אחרון, ודאי כבוד הרב נמחל בזה, ואיהו גופיה ניחא ליה בכך, כי אין שם קנאה ולא תחרות, רק קבל האמת ממי שאמרו. ואחת מן המקומות בזה, בסימן שע"א (בדרישה ליו"ד סי' הנז' ד"ה וכן הרבה, עמ' רסא), נדפסה הוראה בטומאת כהן, והוא נגד משנה ערוכה, כאשר נזכיר לשם (ס"ק ז) אי"ה. ובלי ספק, דניחא ליה להווא צדיק (=מרן) שיפורסם הדבר. וכל הרוצה לחלק כבוד בהלכה למעשה, בזה הוא מן המתמיהים", עכ"ל.

וכתב הש"ך בהקדמה לספרו נקודות הכסף, וז"ל: "אמר המחבר אל יעלה על לב הקורא בספרי זה שמפני שהיה לי ח"ו איזה מחלוקת עם הבעל טורי זהב, או יש בלבי איזו טינא עליו חברתי השגות על ספרו, כי הלא נודע לכל כי נתקיים בנו את והב בסופה והתורה מחזרת אחר אכסניא שלה שנעשיתי אכסניא להבעל טורי זהב והיה אצלי שלשה ימים וכבדתי כבוד גדול אשר לא יאומן כי יסופר וגם הוא נתכבד בי הרבה עד שנשקני על ראשי ושמח בי ממש כשמחת בית השואבה, ואל אלהים הוא יודע ועד, שלא חברתי ספרי נקודות הכסף הלז רק לשם שמים לברר וללבן האמת.

ואני מחלה את פני בעלי התורה, כל מי שיודע איזו השגות, או תפיסות, או קושיות עלי, ילקטם לאחד אחד, ויחבר מהם ספר רשום בכתב אמת. ואם אפשר להודיעני, יודיעני, ועלי להשיב לו כיד ה' הטובה עלי. רק באחר שיהיו הדברים ברורים אצלו כשמלה, כי באולי יש איזו שגיאה בחיבורי שפתי כהן, ולא יהיה המכשלה הזאת תחת ידי, ועלי להחזיק לו טובה וחסות ותשואות, חן חן כל הימים. כי אין כונתי ח"ו להתגדר ולהעמיד על דברי, וצריכים אנו לקבל האמת ממי שאמרו, והאמת מעצמו מוכרע ויורה את דרכו, עכ"ל.

וכתב בילקוט יוסף, חלק כבוד אב ואם (הל' כבוד רבו ות"ח - מהדו' תשס"ה, עמ' תשלא ד"ה גם הנו"ב) וז"ל (ההדגשות במקור): "גם הנודע ביהודה (חאו"ח מהדו"ת ר"ס קא) כתב בזה"ל, ולכן האמתלאות שהרבה מעלתו במכתבו להשיב דעתי שלא יחר לי על שחולק עלי, היה ללא צורך, כי הלא זו תפלתי גם בהקדמת ספרי שלא יהיה ספרי למוקש, והדברים שאינם נכונים לא יתקבלו. ואדרבה אני מחזיק טובה לכבוד רוס מעלתו בזה, וכו'. ועוד כתב במהדו"ק (חאו"ח ס"י לה) ואף שבתשובת חות יאיר פסק להיפך, אטו כל מקום שמצאנו הלכה בתשובות האחרונים נחליט כן לדינא, הלא ח"ך יטעם אוכל, ע"כ. גם בשו"ת יבי"א ח"ד (בדברי הפתיחה) הביא מ"ש בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (ס"ס ה) שבודאי רשאי התלמיד לחלוק על רבו, ע"פ הוכחות וראיות בין בכתב בין בע"פ, והשלמים בחכמה אינם מקפידים על התופס עליהם, ואדרבה מחזיקים לו טובה שהצילם מליפול ברשת השגיאה, וכו'.

ומהר"ח פלאגי' בספרו צוואה מחיים (אות ט) כתב, ואם נראה לאיזה חכם מבין עם תלמיד, בספרי חיים, והוקשה לו איזו קושיא או סתירה על דבר אמת ועונה צדק בלי שום קנטור, איני מקפיד על זה כלל, כי כך היא דרכה של תורה, וכל שכן אם תהיה הקושיא או הסתירה בפסק דין, ובפרט מהיתר לאיסור, כי לא יבוש ולא יכלם לפרסם הדברים, כדי שלא יבואו ח"ו להכשל בדבר איסור, כי האמת אהובה אצלנו. ומרגלא בפומי הוא כי חפצי ורצוני לאהוב את האמת, ולהיות כי תרויח תורתנו הקדושה תורת אמת, לעשות נחת לה' אלהינו, ואנכי הצעיר אפסיד כי טעיתי, ויצא הפסדו בשכרו להעמיד האמת וכו'. ואל תתמהו על החפץ לכתוב כדבר הזה לאחוז במדת אמת, והיא משנה שאינה צריכה, כי צריך הדבר לאמרו, לפי שראיתי לכמה וכמה בני אדם שהם מקפידים הרבה בזה על אשר יצא איזה חכם ורב ולמד ולימד באיזה דין והוראה והראה לאחרים, שהרב הקודם לו שהתיר אותו דבר, רבו האוסרים והחולקים עליו, וצריך להיות מהיתר לאיסור, והם מקפידים ומתפעלים הרבה על הדבר הזה, שאין כבוד הרב שמת. וכשאני לעצמי לא נכון לעשות כן, כי לא ניחא ליה להרב ז"ל בעלמא דקשוט. ועוד כי אדרבה כבוד הרב במקומו מונח, כי אינו רוצה שיעשו כהוראתו בדבר שאין הלכה כמותו, ובעולם הבא לא יש דידן נצח, וקנאה ושנאה ותחרות והקפדות וכבודות בהבלי העולם הזה, וכמ"ש בסמיכה לחיים (חאה"ע ס"י ט), ובתוכחת חיים (פרשת טהרה), ע"ש. וראה עוד בספרו לב חיים ח"ב (סוף ס"י קכה), ובשו"ת חקקי לב ח"א (יו"ד ס"י מ וס"י מג), ע"ש.

גם הגאון חות יאיר בהקדמת ספרו מקור חיים (שנדפס בסוף ספרו חות יאיר) כתב, וגם למחבר בהוא עלמא ניחא אשר שם הבא אחריו את לבו על חיבוריו, והסיר כל בדיליו, ע"ש. וכ"כ הגאון שבות יעקב ח"א (ס"י ט), ובודאי ניחא ליה להסיר המכשלת הזאת מספרו. עכ"ל הילקוט יוסף.

עוד כתב בילקוט יוסף הנ"ל (עמ' תשלו, ד"ה ואמנם) וז"ל: "ואמנם בודאי שטועים אותם החושבים שמרן אאמו"ר שליט"א לא נוח לו שאברכים צעירים חולקים עליו בספריהם, וזה אינו, דעובדא ידענא שהראינו לו כמה פעמים שהקשו כמה ממחברי הזמן על מ"ש בספריו הרבים, ועיין בדברים לגופם של דברים בלא שום הקפדה. ובכמה פעמים שקיים בעצמו הדר הוא לכל חסידיו, וכדרכה של תורה. וכל מה שכתב בהקדמתו לחלק ט' הנ"ל (=אודות כמה מצעירי הצאן שלא הגיעו להוראה, ומעייזים וכותבים וכו'), עיקר כונתו על אותם שמזדרזים להשיג מתוך נגיעות אשיות, וגם בלא מחשבה ומתינות ועיון, בדברים פשוטים הנראה לעין כל שהם טועים", עכ"ל.

גם הבנים (אם הולכים בדרכי אביהם) אינם צריכים להקפיד אם השיגו עליו

כתב הגר"ח פאלאג'י בספרו צוואה מחיים (אות ט) וז"ל: "שאם נראה לאיזה חכם מבין עם תלמיד, בספרי חיים, והוקשה לו איזה קושיא ואיזה סתירה על דבר אמת וענוה צדק בלי שום קנטור, איני מקפיד על זה כלל, כי כך היא דרכה של תורה, וכל שכן אם תהיה הקושיא או הסתירה בפסק דין, ובפרט מהיתר לאיסור, כי לא יבוש ולא יכלם לפרסם הדברים, כדי שלא יבואו ח"ו להכשל בדבר איסור, כי האמת יותר אהובה אצלנו וכו', וגם בני אחרי הי"ו, מלבד שלא יקפידו בזה על כבודי אם אומר איזה חכם דבר אמת כנגדי והדין עמו, שיהיו מודים לו מודים דרבנן, כי גם המה אוחזים מעשה אבותיו כל לגבי דידהו", עכ"ל.

אם יש חסרון להשיג על ספר או על מחבר מסויים

כתב עט"ר זיע"א בהקדמה להליכות עולם (עמ' ט) וז"ל: "ומה שהזכרתי (=כשחלקתי) את הגר"ח ולא רב אחר, אדרבה הזכרתי משום דחביבותיה גבן ומתניתא דמר קא מתנינן. ואינני מכחיש שיש לי קונטרס מיוחד הערות על דברי הרב בן איש חי, ומה יש בזה, אטו רבינו זרחיה הלוי לא חיבר ספר המאור להשיב על דברי הרי"ף, וכן הראב"ד על הרי"ף והרמב"ם וכו', וכ"ש שיש לדקדק על האחרונים יותר, ולא להורות מפי בן איש חי מבלי עיון ודקדוק, וזוהי דרך התורה, וכל מי שאינו עושה כן בחשיכה יתהלך", עכ"ל. (צא ולמד גם ממה שביביע אומר חלק ט הקדיש שלושים ואחד סימנים [מסימן עו עד סימן קח, למעט סימן צו וסימן קא] ובהם הערות על שלושים ואחד ספרים, ובחלק י הקדיש שני סימנים [סי' נד-נה] ובהם הערות והארות על שני ספרים. ואת עלית על כולנה, ספרו הגדול הליכות עולם [ח' כרכים] שכולו הערות והארות על ספר בן איש חי, ומה בכך). גם הראב"ד עשה השגות על הרמב"ם, והרמב"ן עשה על ספר המצות, ורבינו זרחיה הלוי עשה על הרי"ף ועל בעלי הנפש לראב"ד, והרמב"ן השיב על טענות הר"ה שעל הרי"ף, והרא"ה עשה על ספר תורת הבית להרשב"א, והש"ך עשה חיבור מיוחד, קראו נקודות הכסף, להשיג על הט"ז.

יש והשיגו על מחבר, כי היכי דלא ליגררו אבתריה

כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סוף סי' קח) וז"ל: "ואנחנו מהשגות הראב"ד ז"ל למדנו חובה לעצמנו, לקובלנא מן התורה נגד החולקים. כי הוא לא כיון בהם למעט בכבוד הרמב"ם, חלילה לרבנן קדישי כוותייהו, אלא חשף הראב"ד את זרוע קדשו לחלוק

עליו לכתב אמיץ בכמה גופי הלכות, כי היכי דלא ליסרכו כולא עלמא בתריה, ללמוד וללמד בדעות מעל ספר המורה וכיוצא בו. והוא דעבד כההוא זוגא דרבנן לחנניה בן אחי ר' יהושע, שהיה מטהר, והן מטמאין - מטמא, והן מטהרין, בשביל שהיה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, כדאיתא בפרק הרואה (ברכות סג ע"א). ודוקא במידי דתלי בסברא, כדמוכח התם, אע"ג דבעלמא חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר. צא ולמד כמה ראוי לגדור במקום בקעה, שאפילו להקל באיסורים בשעת מעשה, כגון זו התירו וכו', ובמקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, עכ"ל. וכתב הרב יד מלאכי (כללי הרמב"ם אות מג) על דברי הרמ"ע הללו, וז"ל: "ומכאן תשובה נגד שלשלת הקבלה, שכתב כי הראב"ד לא השיגו כאוהב ומבקש דעתו, זולתי כאויב ומספר גנות הרמב"ם, דליתא", עכ"ל.

וכן כתב מהר"ם חאגיז במשנת חכמים (אות פח) וז"ל: ועוד נתיישרה (=תמיהתי בענין השגות הראב"ד על הרמב"ם), במה ששמעתי מפי מרן מר זקני ז"ל, שהיה אומר בשם א"א ז"ל התנצלות נכון ואמיתי, על דרך מה שאמרו בפרק הרואה (ברכות סג ע"א) בענין חנניא בן אחי ר' יהושע, שביזו אותו הת"ח ששלחו אחריו, והיו אומרים להיפך מדבריו, כי היכי דלא ליגררו עלמא אבתריה. א"כ דהכא נמי ודאי, כיון שראה הראב"ד ז"ל בחסידותו ובחכמתו, החיבור הגדול הזה שהוא נפלא מאד, וטוב למאכל הת"ח בעלי ההוראה, אבל הוא סתום וחתום כאילו הלכה למשה נתנה לו מסיני, והאמת הוא כי יש בו מהדברים שחלקו וחולקים עליו גדולים מחכמי ישראל בכוונת השמועות. ולכן חשש שלא יגררו אחריו הדורות הבאים, וייראו מגשת אליו לחלוק, בחושבם שכך עלתה הסכמת חכמי ישראל כולם לדון כדבריו, ככל אשר זמם ועשה בידיעתו, ובכן לא יסורו ולא יטו מדבריו ימין ושמאל. לכן להרים המכשול מדרך חכמי ישראל הבאים אחריו, וסמך ידיו עליו, ועטרו בעטרת תפארת הסמיכה, וקיים רוב דבריו אשר עלו בהסכמה, ולעומת זה הורה כי האמת אהובה אצלו, ואזר כגבר חלציו, וקם כגיבור להתיר הרצועה לחכמים כמוהו לחלוק עליו. ולכן התיר את לשונו והוכיח בדברים קשים, כדי שידעו שלא צדק בכל דבריו, וכל איש חיל במלחמתה של תורה, אשר בעיניו יבין ובאזניו ישמע פסק דינו, יחקור עליו, ואם ימצא כי לא כן עלתה הסכמת רבים מחכמי ישראל הגדולים, הרשות נתונה לחלוק עליו", עכ"ל.

וכן כתב הרב פני משה על הירושלמי (הקדמת סדר נזיקין) וז"ל: "ואני לא נפלאתי על גודל פרי לבב הטהור של הראב"ד, אשר לא רצה לטרוח ולחפש וללמד בזכות הרמב"ם. מאשר זה ידוע הוא, כי קנאתו לשם שמים היתה, על אשר כתב הרמב"ם בהקדמת חיבורו שקראו 'משנה תורה' - 'לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואח"כ קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבע"פ כולה, וא"צ לקרות ספר אחר ביניהם". ומדאגה מדבר פן ימשכו אחריו העם הנרפים נרפים על הנקלה נקלה, לאמר למה תכבד העבודה עלינו בלמוד הש"ס וכיוצא בו, ויבלו שפתותם לומר די לנו בחיבור הזה, ותשתכח ח"ו התורה מישראל, לפיכך עשה מה שעשה וכתב עליו מה שכתב", עכ"ל.

ובשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סוף סי' קח) אחר שטרח להביא קצ"ה השגות על ספר אור לציון ח"ב, כתב וז"ל: "בסיכום, בשבטי ישראל אודיע נאמנה, כי לפע"ד אסור לסמוך על הפסקים שהובאו באור לציון ח"ב מבלי לעיין היטב בשרשם של הדברים, ובדברי האחרונים, דלאו מר בריה דרבינא חתים עליהו. וכמה דברים מהפסקים הללו נאמרו בשעת חוליו של הרה"ג ר' בן ציון שאול ז"ל, ותלמידיו הוסיפו וגרעו כפי שעלה על

דעתם, וסברו שכן דעת רבם, ואיך אפשר לסמוך על זה, כאשר אין האיש בביתו. וכן העיד אחד מתלמידיו בספר קול אליהו תופיק (א"ח ס"ס יד): "ומ"ש בשו"ת אור לציון ח"ב להתיר, ידוע דלאו מר בריה דרבינא חתים עלה". וידוע אני מעשה שהיה, ששאלוהו על מה שנכתב, בטרם הודפס, והראוהו שזה נגד ההלכה, וביקש שיאמרו למדפיסים לתקן, ולא אבו שמוע, והתנצל שמפאת חוליו לא יכול לעשות כנגדם מאומה. גם הוגד לי מפי מגידי אמת, שחלק מהתשובות הללו אמרם בעל פה, ביציאתו מבית הכנסת, ותלמידיו היו שואלים אותו בדרך, והוא משיב, והלכו וכתבו אותם וצירפום לתשובותיו, ומפאת חוליו לא היה יכול לעצור בעדם. **כי על כן מצוה לפרסם ולהודיע ברבים**, שבודאי לא נחא ליה לאותו צדיק לתלות בו בוקי סריקי, אשר נכתבו בלי עיון כראוי, ולסמוך על מה שנדפס באור לציון ח"ב להלכה ולמעשה, ע"י תלמידיו, אשר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו", עכ"ל.

וכל זה חרף מש"כ בנו הגר"א אבא שאול שליט"א בדברי הפתיחה לספר, וז"ל: "וזאת למודעי שמרן המחבר שליט"א עבר על כל פסקי ההלכות שבחיבור זה, וכן על המקורות והביאורים, והגיה ותיקן והשמיט כפי ראות עיניו", עכ"ל. וכן כתב הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל בהקדמה לספר הנ"ל, וז"ל: "ובחמלת ה' עלי שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה, לראות בהדפסת החיבור הזה, תשובות והלכות פסוקות לפי סדר שו"ע או"ח, אשר נכתבו ע"י חברים מקשיבים, **מתוך השיעורים אשר זכיתי לאמרם בישיבה הקדושה פורת יוסף תכ"ץ, ובית הכנסת אהל רחל וכו'**, והנני בזה בברכה נאמנה לתלמידים היקרים, אשר רשמו את חידושי התורה והשיעורים, ובפרט לת"ח החשובים הרבנים הגדולים אשר טרחו ויגעו להוציא חיבור זה מתח"י בתכלית הדקדוק וההידור", עכ"ל.

ואני לא חלק לי להיכנס לפולמוס זה. אכן זאת אומר, דאע"ג דכו"ע מודו דלאו בשופטני ולא ברשיעי עסקינן ח"ו, עכ"ז לא נמנע הרב יב"א לומר את אשר עם לבבו, ולהשיג כסדר על ספר אור לציון הנ"ל שנראה לו שאינו כפי הדין וכפי ההלכה ועלולים להימשך אחריו, דכך שורת הדין נותנת, ומה בכך.

האם בכתובת ספר השגות על חכם, יש משום חילול ה'

כתב עט"ר בהקדמה להליכות עולם (עמ' ה) וז"ל: "ומה שאומר שיש קפידא לפני עמי הארץ לומר כן, הנה מה שנכתב בספר לא חשיב נאמר לפני עמי הארץ, וכמ"ש הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי' קלו), והוכיח מה שאמרו (מנחות צט ע"ב) ודבר זה אסור לאמרו בפני עמי הארץ, ואפילו הכי כתבו הסמ"ג. וספרי הקטן הלזה אינו לעמי הארץ, כי להם הוא כספר החתום. אבל את וחברך וחברורך פרסמתם זה לעמי הארץ, ועשיתם חילול ה', בסיועכם לדבר עבירה", עכ"ל.

ובשו"ת יב"א (חי"א יו"ד סי' כג, אות ה) כתב וז"ל: "ומה שטען מר בדברו עמי פה אל פה, כי יש קפידא בלשון זה מפני עמי הארץ, שיראו זה כזלזול ח"ו להגרי"ח. שמענה ואתה דע לך, כי ספרי זה אינו מיועד לעמי הארץ, וכאשר יראה הרואה מבין עם תלמיד. כי לע"ה וההמון הוא כספר החתום. ומר וסיעתו פשפש ולו מצא, ופרסמו הדברים בהמון. ועוד שכבר כתב הגרש"ק בשו"ת שנות חיים (סי' קלו דף לח ע"א) בזו הלשון, והנה מה שכתב שדבר זה אין לפרסם בפני ע"ה, לא כיוונו יפה, שדבר הנאמר

בספר אין זה פרסום וכו', הרי שכתובה בספר לא הוי פרסום, רק הנאמר בפה ברבים, עכ"ל (=שו"ת שנות חיים), וכו'. וא"כ מטונך, אין אני המזלזל בכבוד הגרי"ח, ולדברכם אתם המזלזלים בכבודו, שאומרים זאת ברבים ומראים אותו לעמי הארץ, עכ"ל היב"א.

אין טעם להעלים דברי חכם המפורסמים, ויש עליהם השגה, אפילו אם במקום אחר חזר בו

כתב בשו"ת יבי"א (חי"א יו"ד סי' כג אות ז) וז"ל: "עוד שמעתי מפי מר דברים כמתלהמים, על מה שכתבתי בשו"ת חזון עובדיה (סי' יח עמ' פט"ז) בדין בורא נפשות רבות אחר הכרפס, אם טעה ואכל כזית, שהגרי"ח פסק בבן איש חי (פרשת צו אות לב) שיברך בורא נפשות רבות, ותימה דהא סב"ל. וכתבתי ליישב דעתו דס"ל כהאר"י וכו' (=ואין אמרים סב"ל נגד האר"י, ואח"כ האריך להשיג עליו דמ"מ לא איפרק מחולשא וכו', ולא מלתא פסיקתא היא, ורבים מהאחרונים חולקים על זה, יעו"ש, ואח"כ סיים), ושור"ר שהגאון עצמו חזר בו בעוד יוסף חי (פרשת צו אות ז) וכו', ע"ש. ואמר מר שלא היה לי לכתוב כל זה, אלא שפסק הגרי"ח בעוד יוסף חי שלא לברך ותו לא מידי, עכ"ל. וכל השומע יצחק לו, והרי מפורסם לכל העולם שבבן איש חי לא כתב כן, ומה תועלת להעלים זאת, ואטו אין לנו למצוא יישוב לדבריו כלל, מאי סלקא דעתיה דהרב ז"ל? והנה אף מלאך רע עונה אמן בעל כורחו, שאין שום תיבה בזה נגד הגרי"ח. ותליית איני צריך למר שיורני מה ואיך לכתוב, כי סדר הכתיבה למדתי מילדותי מפי סופרים ומפי ספרים. (וכמו שכתב בשו"ת חקקי לב חיו"ד סי' מג, כה"ג). וכבר אמרתי כל זה לכבודו בה בשעתא, וא"כ מה לו כי יזעק, עכ"ל היב"א.

ומה שכתב בהקדמה לרב פעלים, וז"ל: "ולפק"ד אין ראוי והגון לכתוב השגות על האחרונים, כי אם רק בדבר הנוגע לענין דינא דוקא, אך בדבר שאינו נוגע לענין דינא, מה בצע כי נכתוב השגות, הן להעיר על תירוץ של המחבר, הן להעיר במה דאשתמיט מיניה, דאין אנו אחראין לזה. ורק אם המחבר הוא ראשון מן רבותינו הראשונים ז"ל, אנו אחראין ליישב דבריו, לכן יש לאדם לכתוב הערתו עליו אפילו בדבר שאינו נוגע לענין דינא, אולי יבוא חכם אחר ויישב דבריו, כי בודאי רבותינו הראשונים לא אמרו דבר בטעות, ואם יתקשה האדם בדבריהם, אע"ג דלא אשכח לה פתרי, בודאי איכא פתרי, ויבוא חכם אחר ויפתור, או יגיד שהמשיג טעה בהשגתו, עכ"ל. הנה המשכיל יראה שאינו נוגע לכאן.

צריך שיכוין בהשגותיו לשמים ולא להראות חריפותו או לקנטר, ושיהיו השגותיו אמתיות

כתב בכף החיים [סופר] (תקמה עט) וז"ל: "ואגב באתי להעיר כי צריך האדם להזהר ברוחו בכל מה דאפשר שלא לעשות השגות על אחרים ובפרט אם לא הגיע למדרגה זו, וכבר ידעת מה שאמרו ז"ל במסכת סנהדרין (צט ע"א ע"ב) על המלבין פני חברו ברבים

(ה) במהדו' תשנ"א הוא בעמ' רסה-רסו.

והמבזה חברו לפני ת"ח והמתכבד בקלון חברו, אלא יש לעשות בחכמה בכל מה שאפשר שהדבר יובן מאליו, ובפרט אם מכוין לקנטר או להתכבד ח"ו ראו שאני חכם ונכתב בספר, כי בכל זמן שיזכירו הדבר ההוא ענוש יענוש עד עולם כל זמן שהספר קיים. וכבר כתבנו תוכחה על זה במקום אחר. והזהר ברוחך אם בעל נפש אתה. ואף אם ישיגו עליך אחרים בדבר שאינו כן, תשתוק ולא תבייש אחרים, כי אחר כך הדבר יובן מאליו וה' ישלם לך", עכ"ל.

וכתב ביבי"א (ח"א יו"ד סיד כג אות ז) וז"ל (בתוספת הדגשה): "ועיין בספר חסידים (ס"י תקנט) שכתב בזו הלשון, אם צדיק עשה ספר ובא צדיק ועוסק לסתור אותו ספר או מקצתו "ולהראות חריפותו" ולא העמיד דבריו על האמת, כשמת הנה המת קובל ע"ז שבא לסתור דבריו "בחנם". ע"כ. ומבואר שאם לא עושה בכדי להראות "חכמות", רק ע"פ עיון ישר בדברי הפוסקים מפי ספרים ומפי סופרים, אין בזה שום חשש. ועיין בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד ס"ס מו) שאסור לעיין בספר רק במטרה לסתור דבריו. עש"ב. וע"ע בכה"ח (ס"י תקמה אות עט), ע"ש. אבל להבין ולהורות הלכה למעשה, ולברור אוכל מתוך אוכל, אין בזה שום עון אשר חטא, כדמוכח מכל הגדולים הנ"ל. וכן בזמן האחרון ראיתי ספר מיוחד "פעולת אדם" על החיי אדם להעיר ולהאיר בדבריו. וה' היודע לבות וכליות, שכוונתו להגדיל תורה ולהאדירה, להבין ולהורות לשעה ולדורות. **ובטוח אני כי הגרי"ח ז"ל ממקום כבודו הוא שמח, ושפתותיו דובבות בקבר.** ועיין בירושלמי (פ"ו דשביעית ה"א) פגם הכתוב בכבוד הצדיק בקבר, מפני צדיק בשעתו. ועיין רוח חיים יו"ד (ס"י שלד ס"ק קט), ודו"ק. ועיין בשו"ת שמחת כהן למהר"ח חויתא הכהן ח"א (בריש ס"י ד) בתשובת הג"ר עובדיה הדאיה (הי"ו) ז"ל מה שכתב על דברי הגרי"ח. והשי"ת ישפות שלום לכל עמו ישראל אמין", עכ"ל.

אמר המעתיק, "השגות אמיתיות" אין הכונה שאי אפשר שיבוא מישהו אחר וישיב עליהן, דא"כ יהפכו השגות כל קדמונינו לבלתי אמיתיות ח"ו. אלא הכונה שיהיה המשיג כותב בדרך האמת ולא כותב כדי להראות "חכמות", וכלשון היבי"א, יהיו שפתותיו דובבות בקבר אמין.

כבוד התורה הוא שטורחים כל מה דאפשר ליישב דברי הגדולים,

אך חלילה לקבוע הלכה מכח זה

כתב ה"ט"ז בהקדמת ספרו, וז"ל: "אמנם כן, כי הדרך הנכון לפנינו, אשר תהיה כל מגמת פנינו, להצדיק דבריהם. הגם כי ימצא בדרך קן קולמוסא קן מגילתא, דלא כהלכתא, לא יפתח בשער פיהו, להוציא דבר ולא חצי דבר, למרות עיני כבודם ח"ו. ונהפוך הוא, ישים נפשו בכפו ליישב כל האפשרי בהן, זכות קודם לחוב, וקודם ללאו יהיה הן. כאשר מפורש בידינו, בכל התנאים, שדבר זה עיקר בהם, וכו'.

וכל הני מילי מעליותא דאמרן, אינם ענין אלא לענין כבוד התורה, וכבוד חכמים ינחלו, ועל טוב יזכר שמם. אבל למיעבד עובדא והלכה למעשה, כבר למדונו רז"ל אין חולקין כבוד לרב, ובהגיע תור הוראת שעה, ותפקח עיני המורה דאיתא תיובתא בדבר איזה אחרון, ודאי כבוד הרב נמחל בזה, ואיהו גופיה ניחא ליה בכך, כי אין שם קנאה ולא תחרות, רק קבל האמת ממי שאמר", עכ"ל ה"ט"ז.

המשיג על חכם ומיישב בכך מנהגי אבותיו, או דברי גדולי הדורות, אם יש בכך חסרון

כתב בילקוט יוסף, חלק כבוד אב ואם (הל' כבוד רבו ות"ח - מהדו' תשס"ה, עמ' תשלו אות כו) וז"ל: "הנה שמעתי באומרים לי, כי לכאורה מי שמשתדל ליישב דברי גדולי הדור, [או דברי אביו], נראה מזה שאינו נקי מנגיעות, ואין כונתו לאמיתה של תורה, ועל זה ראיתי לנכון להביא כאן דברי רבנו המאירי בהקדמתו לספרו מגן אבות וז"ל, וכבר ידעת כי סיבת המחלוקת היא ארבע, האחת בקשת הניצוח, והשנית בדקות הענין ועומקו, והשלישית סבלות האחד וגסותו וקישוי הבנתו, הרביעית "החברה והגידול", כי טבע האדם לאהוב מי שנתחבר עמו, וידמה בעיניו היות דבריו וענייני הנהגתו כאילו הם כתובים על ספר, ויקשה בעיניו סור מן הדרך ההוא כלל, ברב או במעט, ולכן סמך (לבדוק) [לפסוק] זה, גל אל ה' מעשיך ויכוננו מחשבותיך, כלומר שאם לפעמים יזדמן חילוקי דעות במה שהתורה לא תודיעהו, וגם חכמת התלמוד לא תבארהו, והענין מסור למחלוקת חכמים, אם בעיר אחת או בארצות חלוקות, (ויחקך) [ויחקך] לבך לעשות אחד מהם, לא תהיה בזה כוונתך אהבה שררה ובקשת ניצוח, אלא יהיו מעשיך לשם שמים, לעשות מה שיראה שכלך שהוא הטוב שבשני הצדדים, והוא הישר שבשני המעשים, ואז יכוננו מחשבותיך, שאם יזדמן שהצד האחד יהיה יותר אמיתי, מ"מ הכוונה רצויה וזה ענין יכוננו מחשבותיך. ואם תעשה זה על שררה וקנאה ובקשת הניצוח, תהיה הכוונה בלתי רצויה, ושמא גם המעשה, ע"כ. והיוצא מדבריו שאם כוונתו לשם שמים לבאר דברי רבו, ומציע הדברים כשמלה בפני השומעים, והבוחר יבחר אם לקרב או לרחק, אדרבה טוב הוא עושה", עכ"ל.

גם המיישב דברי אביו או רבו, צריך להתרחק מנגיעות אישיות ומהשקד

כתב בילקוט יוסף, חלק כבוד אב ואם (הל' כבוד רבו ות"ח - מהדו' תשס"ה, עמ' תשלה ד"ה ולצערנו) וז"ל: "ולצערנו עינינו הרואות לכמה צעירי הצאן המושכים בעטם, עט סופר מרייר, שמערבים נגיעות אישיות בענייני הלכה, או כדי להגדיל את כבודו של רבם, או כדי להמעט מכבודו של מי שאינם חפצים ביקרו, או להצדיק את כל מנהגי עדתם, או רבם, מבלי לבחון את הדברים לאמתה של תורה, שות שתו השערה. ונעזרים בהקדמתם בדברי מרן אאמו"ר בהקדמתו ליביע אומר, שמותר לחלוק על גדולים, ומזדרזים לחלוק על דבריו בלי עיון, ומבלי לבחון אם יכוננו דבריהם על פי השכל הישר והדמיון, או לא, וכן מתעלמים מהסברות ההפוכות, ודוחקים דחקים כדי להעמיד דבריהם, וכן לא יעשה, כי תורה אמת כתיב בה וכו'. ומהר"ח פלאגי בספרו צוואה (אות טז) כותב: ומי שחננו ה' בדעת בחכמה ובתבונה, והוא מורה הוראות, יהיה עיניו ולבו תמיד כשכותב פסקים וכתבים, שיהיה ביחוד גמור לשם ה' אלהיו, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ולא לבוא כנגד חברו, כי זה אוסר וזה מתיר, זה מזכה וזה מחייב, ומעולם לא למדתי בשום ענין לבוא כנגד רב או פוסק אחר, אפילו יהבו לי כל חלליה דעלמא, כי אם דוקא על דבר אמת ועונה ששואלים ממני להיכן הדין נותן", עכ"ל ילקוט יוסף.

אמר הכותב, עוד זאת רעה חולה ראיתי נתחדש בדורנו, שנערים מנוערים, אשר לא קראו ולא שנו לא תלמוד ולא פוסקים, מעיינים בתשובות יביע אומר ומחברים מכח

זה ספרים וכותבים תשובות בהלכה, ונערים פני זקנים ילבינו, לחלוק על קמאי ובתראי, ופוערים פיהם לבלי חוק, בהיותם סבורים שכל חכמינו (זצ"ל או שליט"א) היו עמי ארצות רח"ל ולא ידעו לפסוק הלכות עד שבאו הם והורידו לנו תורה מסיני.

וכשתעיין בדבריהם תראה, שאינם יודעים דבר וחצי דבר זולתי ממה שהובא ביביע אומר, ומעבר לזה אינם יודעים צורתא דשמעתא, לא גמרא לא ראשונים ולא אחרונים, וכל שכן לא דברי הפוסקים. ואלו מתהדרים בספריהם במליצות נבובות ובלשונות מפולפלים שהעתיקו מהספרים, כדי לשכנע את הקורא שהלכה כמותם. אבל כשתבדוק את הסברות והטענות העיוניות שהעלו, לא תמצא אלא מה שהובא ביביע אומר (או חזון עובדיה וכד') לא זולת, וגם זה שלא בדקדוק. (ובדרך כלל, גם ט"ס וטעויות בציוני המראי מקומות שנפלו ביבי"א, ימצאו גם בספריהם, וזה לפי שלא עיינו בסוגיא כלל זולתי ביבי"א. אלא שצריך לחזר אחר המהדורות הראשונות, כי במהדורות החדשות כבר מתחילים לתקן ע"פ מה ששולחים ומעירים להם). וכשתבוא להתווכח עמם בעל פה, לא תשמע אלא זאת: אנו ספרדים, ואנו צריכים ללכת כמו מרן, וכן פסק ביביע אומר, ומה שאתה טוען זה לא לפי הספרדים, וזה נגד ההלכה. ע"כ. ואם אורייתא קא מרתחא להו יוסיפו גם: טענה פלונית אינה טענה, לפי שאמרה חכם אשכנזי. וטענה אלמונית אינה טענה, לפי שחכם פלוני שאמרה, חסדאין מיליה. וחכם אלמוני הן אינו יודע הלכות, וראש ישיבה פלוני מחקה את האשכנזים, ע"כ. אלו טענותיהם ואלו סברותיהם.

ונמצאו אלו מקיימים בנפשם ממש את טענת הילקוט יוסף "שמעריבים נגיעות אישיות בעניני הלכה, או כדי להגדיל את כבודו של רבם, או כדי להמעיט מכבודו של מי שאינם חפצים ביקרו, או להצדיק את כל מנהגי עדתם, או רבם, מבלי לבחון את הדברים לאמתה של תורה, ומבלי לבחון אם יכוננו דבריהם על פי השכל הישר והדמיון, או לא, וכן מתעלמים מהסברות ההפוכות, ודוחקים דחקים כדי להעמיד דבריהם", ע"כ. ובאמת לא זו הדרך, ולא זו המדה. רק צריך ללמוד הסוגיא החל מהגמרא וכלה בפוסקים, ולא להתעלם מסברות או לדחותם בקש רק בגלל שהם דלא כהרב יביע אומר, אלא יש לעיין בסוגיא בישרות אמיתית, מבלי להטות הסוגיא לכאן או לכאן.

כמו כן אין לערבב בהכרעת ההלכה, נטיות הבאות אל האדם מחמת הרגש. כגון שרוצה להעמיד דברי החכם, כיון שבבית אביו פוסקים כוותיה, או מכיון שהוא מרגיש שבהיותו מעמיד סברת החכם, הרי הוא מכבד בזה את רבו, ומחזק את בני קהילתו (בנידו"ד ספרדים ואשכנזים). וכ"ש אם הוא מצפה לקבל טובת הנאה בעתיד מתלמידי אותו חכם, כגון שימנו אותו לרב אצלם וכד'. או שהוא ירא שיאמרו עליו שלמד זה מהאשכנזים, ושהוא חולק על מרן וכד', מהטענות שנשמעים היום (שכל מטרם אינה אלא לאיים על הלומדים שלא יעיזו לחלוק ולומר את אשר בלבבם). וכל זה אינו אמת ואינו ישר, ואינו כבוד שמים, כי במקום שיש כבוד שמים אין חולקין כבוד לרב, והתורה היא תורה אמת, ואין משוא פנים בדבר. ואדרבה זהו כבודו של החכם, שנושאים ונותנים בדבריו, ומכריעים ע"פ הנראה בסברא ישרה, ולא ע"פ נטיות שאינן אמתיות, כי בעולם הבא לא יש דידן נצח, וקנאה ושנאה ותחרות והקפדות וכבודות בהבלי העולם הזה.

וכך כתב הרב יביע אומר (חי"א יו"ד סי' כג אות ז) וז"ל: "ומכיון שהשי"ת יודע כי אין כונתנו אפילו להתייחר ולהתהדר, וכ"ש לקנטר ח"ו, מה יש בזה שנכתבו הדברים נגד

הרב ז"ל, והרי אדרבה זה פרי יגיעתינו בספרו הקדוש, שלי ושלכם שלו היא. ומגלגלין זכות ע"י זכאי שכמותו, שזכה וזיכה את הרבים. והאם יותר יפה הדבר להורות רק מתוך הספר בן איש חי מבלי לעיין בשרשן של דברים, וכששואלים הלכו בו בהלכות שאינם מבוארים בדבריו, נשיב מסברת הכרס ח"ו, כאשר ישנם ת"ח העושים כן לצערינו? או יותר טוב לנו לכבוש נבואתינו מפני שישנם אנשים קטני השכל והמוח, שאין דעתם סובלת לחלוק על הגרי"ח? עכ"ל.

כשחולקים על מרא דאתרא, אם יש בזה משום ביזוי כבוד התורה

כתב בחזון עובדיה (מהדור' תשס"ג, ח"א הל' תפלת ליל פסח אות ו הערה יד, עמ' רלג) וז"ל: "ואם משום שהרש"ש היה מרא דאתרא בק"ק בית אל, והרב אג"ן שינה המנהג בק"ק בית אל מקום כבודו של הרש"ש, מה בכך, צא ולמד ממ"ש הגאון ר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חי"ד חלק ג סימן פח) על חכם אחד שנמנע מלקבוע מקום מגוריו בעיר בני ברק, מפני שהחזון איש היה שם מרא דאתרא, והחכם יש כמה פעמים שהוא פוסק שלא כהחזון איש, והשיב לו הגהמ"ח, שלא מובן איזה חשש יש בזה, ואדרבה זהו כבודו, במה שמזכירים שיטתו ומעיינים בדבריו, אע"פ שהמסקנא אחר העיון שלא כדברי החזון איש, כי לא עלה על דעתו של החזון איש זצ"ל שלא ימצאו תלמידי חכמים שיחלקו עליו, ולא שייך כלל שיקפיד על זה, ואדרבה יהיה למליץ יושר על המעיינים בדברי קדשו, שהאמת והשלום אהבו. וכל שחולק עליו בלשון כבוד ובדרך ארץ ודאי דליכא שום קפידא בהכי כמבואר בב"ב (קל ע"ב), וכל שכן שאין לחוש מלהקשות ומלחלוק על גדולי דורותינו, אפילו על הגדולים ביותר. ע"כ", עכ"ל החזון עובדיה.

הדבר ברור שאין חילוק בין כבוד התורה של מרא דאתרא זה או אחר, לבין כבוד התורה של מרא דאתרא מרן. שהרי אמרו, יפתח בדורו כשמואל בדורו. ואין ספק שגם מרן בגודל ענוותנותו, זהו כבודו, במה שמזכירים שיטתו ומעיינים בדבריו, אע"פ שהמסקנא אחר העיון תהיה שלא כדבריו. ולא עלה על דעתו שלא ימצאו תלמידי חכמים שיחלקו עליו, ולא שייך כלל שיקפיד על זה, ואדרבה יהיה למליץ יושר על המעיינים בדברי קדשו, שהאמת והשלום אהבו, וככל האמור.

ומה שכתב בעל היבי"א (בהסכמה לעמק יהושע אות א) להפלות את מרא דאתרא מרן לטובה, וז"ל: "שבמקומות אלו שאנו פוסקים כדברי מרן, שהוא המרא דאתרא, הרי דבריו הוקבעו כהלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת כלל, וכל הנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו נוטה מדברי התורה ומזלזל בכבוד רבותיו", עכ"ל. הנה כל מעיין ישר יחזו פנימו, שאין הכונה מצד כבודו של "מרא דאתרא", אלא מצד מה שהמקבלים קבלוהו עליהם באופן שדבריו הוקבעו עליהם כהלכה למשה מסיני. והדבר תלוי בדעת המקבלים, ולא בגודלו של המרא דאתרא. שהרי מי מהנביאים גילה לנו בנבואה איזה מרא דאתרא גדול יותר, ואיזה מרא דאתרא זכה לכיון לאמת יותר, עד שנאמר שהחולק על זה הרי הוא מבזה רבותיו, והחולק על זה הרי הוא מכבד רבותיו, ועל כרחך אין הכונה אלא מצד ערך הקבלה שקבלוהו עליהם.

בא וראה את לשונו המפורשת שביבי"א (ח"ט אות ס"י קח אות ה) על ענין זה ממש, וז"ל: "ואע"פ שיש לפלפל בזה, מכל מקום קבלת דברי מרן היא **קבלה גמורה** וכו', כאילו הם הלכה למשה מסיני בתורת ודאי גמור וכו', בארץ ישראל וגלילותיה שהיא אתריה

דמרון, שלימדס תורה ונהגו לסמוך עליו בדיני התורה, **דבריו שנתקבלו עליהם הוקבעו עליהם חובה** כאילו דבריו הם הלכה למשה מסיני, כאילו אין שם מחלוקת כלל, והנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא כאילו הוא נוטה מדברי תורה ומזלזל בכבוד רבותיו, עכ"ל. הרי שהדבר תלוי אך ורק בדעת המקבלים ותו לא.

אמר הכותב, לא שאני בא לחלוק על מרן, אלא שהחיבור הזה מטרותו היא לראות האם יש איסור ללכת בתר הפוסקים שפסקו באיזהו מקומן דלא כמרן, או לא. ועל כן היה צריך מתחילה לראות האם יש איסור בכלל לחלוק על מרן, או לא. והנה גם היב"א שכתב שיש איסור לחלוק על מרן, לא כתב זה מצד כבודו של "מרא דאתרא", אלא מצד מה שקבלוהו עליהם, ומשכך עלינו לראות היאך באמת קבלוהו עליהם. והנה היב"א לשיתנו דס"ל שקבלת הוראות מרן היתה כהלכה למשה מסיני וכו', הוא ס"ל שאין רשות לחלוק על מרן, והנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא כאילו הוא נוטה מדברי תורה ומזלזל בכבוד רבותיו, כיון שקבלוהו עליהם, אבל הנך פוסקים דפליגי עליה בעיקר הגדר של קבלת הוראות מרן, ממילא הורו דלא כמרן. ועתה חלה עלינו חובת הביאור לבאר על איזה גדר קבלנו הוראות מרן, ועל כך נסוב חיבורנו זה.

אם המשיג חייב לשלוח הערותיו להחכם שמשיג עליו

אמר הכותב, הדבר מפורסם כי מאז ומעולם היו כותבים ומשיגים זה על זה, ומיישבים זה את טענותיו של זה, ומעולם לא ראינו ולא שמענו שיהיה מי שיקפיד בדבר לשלוח טענותיו להשכנגדו טרם יפרסם דבריו. והסברא נותנת, שאם המשיג אינו מעלים השגותיו, ואינו מכה רעהו בסתר, רק מראה הטענות לעין כל, הבוחר יבחר והחדל יחדל, הנה בכה"ג ודאי שאין חיוב לשלוח השגותיו תחילה, שהרי הדבר ברור שאינו חייב לבקש את הסכמת השכנגדו אם לפרסם טענותיו או לא. ואם בשביל ליתן זכות להשכנגדו להשיב, הנה זכות זו קיימת לפניו גם עתה, ויכול הוא לפרסם תשובתו ברבים. וכי למה להטיל את חובת הפרסום על המשיג, והדבר כרוך בטרחה יתירה, אבדת הזמן, והוצאת ממון.

ועוד, שאם נטיל על המשיג לשלוח תחילה השגותיו להשכנגדו, אם כן אין לדבר סוף. שהרי יתכן שיהיו להמשיג טענות ומענות אף על תשובות השכנגדו, ולא יהא רשאי לפרסם ברבים עד שישלחם תחילה להשכנגדו, ויתפנה זה לעיין בהם ולהשיב, ויחזור המשיג ויראה אם יש לו עוד מה להשיב, וחוזר חלילה.

וביחוד אם ההשגות הן בעצם תשובות על טענות שהעלה השכנגדו על המשיג ועל אבותיו, לומר שמנהגותיהם אינן לפי הדין. ובפרט אם השכנגדו עצמו, כשהוא משיג על אי מי, אינו טורח לשלוח להשכנגדו את טענותיו שלו טרם יפרסם אותם בע"פ או בכתב, וכמקובל אצל כל חכמי ישראל שליט"א וזיע"א מאז ומעולם שלא הקפידו בכך, וא"כ מה השתנה עתה.

וסימוכין לכך מצאתי בהקדמת הש"ך לנקודות הכסף, וז"ל: "ואני מחלה את פני בעלי התורה, כל מי שידע איזו השגות, או תפיסות, או קושיות עלי, ילקטם לאחד אחד, ויחבר מהם ספר רשום בכתב אמת. ואם אפשר להודיעני, יודיעני, ועלי להשיב לו כיד ה' הטובה עלי", עכ"ל. הרי שאינו חיוב להודיעו, וגם זה לא בשביל לשמוע מה שיש לו להשיב, אלא בשביל שידע להשיב לו כגמולו הטוב על שהצילו משגיאה. ובספר

צוואה מחיים להגר"ח פאלאג'י (אות י) כתב וז"ל: "וכל שכן אם תהיה הקושיא או הסתירה בפסק דין, ובפרט מהיתר לאיסור, כי לא יבוש ולא יכלם לפרסם הדברים, כדי שלא יבואו ח"ו להכשל בדבר איסור", עכ"ל. הרי שלא התנה זה במה שישלחם אליו תחילה.

אלא שראיתי בהקדמה לספר עין התכלת, שהאריך טובא להתלונן על ברי פלוגתיה שמתלחשים מאחורי גבו שיש להם טענות רבות עליו, אך אינם מגלים אותם, באמרם הן זה החכם הוא חריף ביותר וידע להשיב על טענותינו (כלומר, שלא בדרך האמת), ועל כן אין לנו רצון להתווכח עמו כלל. ונמצא כי הוא הורשע ע"י מתנגדיו, ואינו יודע מה הן טענותיהם, וממילא אין לו פה להשיב, וזה שלא כהוגן. ואחר שהביא זה, הביא (עמ' כ) תקנה מאוחרת שנוגעת גם לענייננו, וז"ל: "ואם כן תוכלו לדעת, אם באמת יש דברים וטענות של טעם בלבם נגדנו, למה יטמנו ידם בצלחת ולא יאמרו אותו בגלוי לענייננו, הרי כבר נעשה איסור בהסכם כל גדולי ארץ (בימי הגאון המפורסם מ' צבי הירש בערלין זצלה"ה והוא נדפס בקונטרס כנגד ספר מצפה יקותיאל שהדפיס אחד השגות על ספר תורת יקותיאל) שכל מי שיש לו להשיג על ספר יכתוב למחברו (=ולא יעלים טענותיו), אולי יש לו להשיב על דבריו. ושם נתברר מכמה גדולים ז"ל חומר האיסור בזה. וכן הוסיפו וגזרו איסור על זה, שלא לפרסם השגות וקושיות וכ"ש בדפוס על שום ספר זולתי אם ישאל תחילה את מחברו (=היינו ישלח הטענות להשכנגדו), כי כל המקשה ואינו שואל את מחברו ידוע הוא כי זה הוא לא למען דבר אמת, והוא תורה שלא לשמה רק לקנטר, ועל זה איתא במס' תענית (ז ע"א) שכל העוסק בתורה שלא לשמה, תורתו נעשית לו סם המות, ועיין בתוס' (שם). ומזה עצמו שפורצים גדר המוסר והדרך ארץ, שאינם מוציאים מה שבלבם במכתב גלוי להתווכח עמנו (=ומסתירים טענותיהם לגמרי), מזה עצמו מבורר בתכלית הבירור, שאין ממש בהגיון לבם, רק עקשות מחמת קנאה ושנאה, וכיון ששתיקתם ומניעת קיומם המצוה (=של התכלת), מסיבת קנאה ושנאה הוא, אין ראוי להשגיח עליהם", עכ"ל.

והנה טענתו הראשונה 'שאינם רוצים לפרסם טענותיהם' אינה נוגעת לענייננו, אכן טענתו השניה 'שלא לפרסם השגות וקושיות על שום ספר זולתי אם ישאל תחילה את מחברו', היא נוגעת לענייננו. אלא שמלבד מה שלא ידענו לעת עתה מי הם החכמים שהורו כן, ובאיזה קונטרס פורסם זה, וחבל שהמחבר לא ציין המקור, הנה בענייננו ראינו חכמים גדולים שלא נזהרו בזה ולא הקפידו על כך (הן כשהשיגו עליהם, והן כשהשיגו הם על זולתם). וגם שאלנו לחכמים אם יש חיוב להראות ההשגות תחילה, ואמרו לנו שלא. ואולי היתה זו הוראת שעה.

בר מן דין, שחלק מהדברים נדונו בעבר עם הגר"י יוסף שליט"א ועם תלמידיו שמינה הוא והפנה אותנו אליהם, מכל מקום, חזרנו ושלחנו ספר זה אליו למען הסר לזות שפתים.

ויה"ר שלא תצא תקלה מתחת ידינו, ונזכה לכוין לאמיתה של תורה, ותרבה אהבה ואחוה שלום ורעות כמו שנאמר תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, ונהיה נוחים זה לזה בהלכה, אמן.

כל המקורות המובאים בספר זה, אינם מפרי עמלי, אלא מפרי עמלם של מחברי הספרים והמלקטים שבימינו, או ממעיינים ששלחו לי מנועם אמריהם, ומכיון שמן הנמנע להזכיר את כולם בשמותיהם, למען ירוץ הקורא, הובאו הדברים בסתמא.

פרק א

קבלת הוראות הרמב"ם

א. הרמב"ם התקבל כפוסק וכמרא דאתרא ברוב ככל גלילות הספרדים (שלאחר הגירוש) ואף בארץ ישראל, בכל חלקי התורה. בא וראה מה שכתב מרן בשו"ת אבקת רוכל (סי' לב) וזה לשונו: "הרמב"ם ז"ל אשר הוא גדול הפוסקים וכל קהילות ארץ ישראל והאראביסטאן והמערב נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבן", עכ"ל^(א).

ב. תוקף קבלת הוראות הרמב"ם היה גדול מתוקף קבלת הוראות מרן, עד שמצינו למהר"ם אלשיך (סי' צו) שהקיל באיסורי ערוה על פיו ואפילו לבן אשכנז נגד מנהג אבותיו^(ב), מה שבשום פנים ואופן אי אפשר לומר על קבלת הוראות מרן, שבהן אפילו לבני ספרד בא"י אין מורים לעשות כוותיה אלא כדעת המחמיר^(ג). גם לא אמרו סב"ל נגד הרמב"ם (עיין להלן נספח א עמ' תס ד"ה עוד שם יו"ד), ואילו אנו אומרים סב"ל

אמנם יש לדעת כי קודם הגירוש נהגו כהרמב"ם רק בדיני ממונות, ואילו בדיני איסור והיתר נהגו כהרא"ש, וכמו שכתב מרן בשו"ת בית יוסף (דיני כתובות סוף סי' י) וז"ל: "ואפילו בספרד דהיו נוהגים כהרא"ש לא היו נוהגים בדיני ממונות אלא כהרמב"ם", עכ"ל. וכן כתב מהר"ר יצחק קארו (דודו של מרן) בתשובה הנדפסת בסוף שו"ת בית יוסף, וז"ל: "ועוד שבכל ספרד נוהגים בכל הדינים ובכל ענייני איסור והיתר כסברת הרא"ש", עכ"ל. ויש עוד צורך להרחיב הדיבור בענין זה, ואכמ"ל.

ב) לשון מהר"ם אלשיך תובא אי"ה להלן נספח א (עמ' תנט ד"ה שו"ת מהר"ם), ועיין להלן פרק טז (אות קמו, ואות קנו).

ג) וכדכתב בשו"ת שמחת יו"ט [למהרי"ט אלגאזי] (סי' יב, דף מט סוף ע"ג) וז"ל: "דכבר ידוע דאף לדין דפסקינן כמרן, בענין איסור ערוה וכו' אנו נוהגין בכל א"י לתפוס כל החומרות של כל הפוסקים", עכ"ל.

א) אמר המעתיק, מן הראוי היה להביא כאן את לשונותיהם של כל חכמי ישראל די בכל אתר ואתר סמוך ונראה ללשון האבקת רוכל, אולם מכיון שהדברים ארוכים, נביא אותם להלן נספח א (עמ' תנה) ככל אשר השיגה ידנו ותקחנו משם. וכאן לתועלת המעיין הבאנו מעט מזער מלשונות הפוסקים.

כתב בשו"ת מהרלב"ח (סי' לב) וז"ל: "ועכ"ז לענין מעשה אומר, שכיון שהרמב"ם ז"ל אין כן דעתו וכו' והוא הרב בזה המלכות, יש לנו לעשות מעשה על פיו", עכ"ל. וכן כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' צו) וז"ל: "כי הרמב"ם ז"ל הוא מאריה דאתרא וכל גבולותינו נמשכים אחריו", עכ"ל. וכן כתב בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' קפז) וז"ל: "ואנו נוהגים לפסוק כהרמב"ם", עכ"ל. עוד כתב (ח"ג סי' נו) וז"ל: "וכיון שאנחנו פוסקים בכל הדינים כהרמב"ם ז"ל, גם בזה אנחנו חייבים ללכת אחריו בדין זה", עכ"ל.